

ИСТОРИСКИ ЧАСОПИС
ОРГАН ИСТОРИСКОГ ИНСТИТУТА САН

Књига VII

1957

Редакциони колегијум:

МЕХМЕД БЕГОВИЋ, НИКОЛА ВУЧО, МИХАИЛО ДИНИЋ,
ДРАГОСЛАВ ЈАНКОВИЋ, ЈОВАН КОВАЧЕВИЋ,
ДУШАН ПЕРОВИЋ, ИЛИЈА СИНДИК

Одговорни уредник:

ИЛИЈА СИНДИК

СЕЛО БОГДАШИЋИ У СРЕДЊЕМ ВЕКУ

I

Између две брдске косе на полуострву Врмицу, које са југоистока затвара Которски Залив, налази се данас село Богдашић, подељено на Горњи и Доњи. Као формирено насеље, оно се с називом Богдашић помиње у которској архивској грађи тек крајем XIV в.¹ Изгледа да је Горњи Богдашић раније био обухваћен атаром суседног села Пасиглава, које данас не постоји.² За Доњи Богдашић раније је употребљаван назив Градац, који није ишчезао ни доцније када је преовладао назив створен по имени родоначелника потоњег сеоског становништва, неког Богдаше, по коме су се и село и његови становници од краја XIV века називали Богдашићи.³ Формирањем новог села смањен је атар суседне Пасиглаве (то је облик његовог средњовековног назива) којој су несумњиво припадали ранији становници његове територије.

Богдашићи су настали и развили се у снажно село у време расула српског царства, па су прве деценије његовог живота проtekле у бор-

¹ „Ego Dimitrius filius quondam Gradoye de Bogdasichi, habitator Catari“ (27 јануар 1397). Државни архив у Котору, Књ. II, 394 (при цитирању документата из Државног архива у Котору наводиће се у напоменама само јуњга — Књ.). I. Stjepović, *Lastva*, Kotor 1934, 10.

² Stjepović, n. d., 8.

³ С. Накићеновић погрешно сматра да је име Богдашићи врло старо, старије од X в., и да се „постанак овог села губи у незапамћеној прошлости“, *Бока* (антропогеографска студија), Насеља српских земаља IX, Српски етнографски зборник XX, Београд 1913, 414, 415 (Цит.: Насеља IX). — Ко је био тај Богдаша, да ли онај који се тим именом наводи у најстаријој сачуваној архивској књизи Котора из прве половине XIV в., не може се поуздано утврдити, јер није јасно односе ли се сви помени Богдаше на исто лице. Ако се „Bogdassa, filius Stanice“ из 1326 год. и веже за Радослава, Стишана, Перка и Јуроја који се наводе 1331 год. као „filii Bogdassae“ са зетом Медојем, није сигурно да ли је он исто лице с Болаславом Богданом из Пасиглаве чија се удовица Велислава помиње 1332 год. са сином Ненадом. А. Мајег, *Kotorski spomenici*, Zagreb 1951, 94, 288, 310. Упор. Stjepović, n. d., 8, 9. Чудно би било што четири сина са зетом заједно располажу очевом баштином (о чијој продаји документ говори), а његова удовица с једним сином одвојено. У прилог њихопе везе говорила би чињеница да и синови и удовица поседују земљу на истом месту — „под Кавчем“ (*sub Cavece*). Близаке одредбе о положају тих терена наису, додуше, исте, јер се право имање налази „in planicie supra calametum sancti Michaelis et ad latus Potoc de Gradece“, а друго „sub terra Marini Golie usque ad confines lapidum signatorum“.

бама околних династа и которске општине за политичку власт над територијом у чији је склоп оно улазило. Већ је И. Стјепчевић дошао до закључка да је та територија, састављена од полуострва Луштице, затим села Пасиглаве, Богдашића, Љешевића и Превлаке са Жупом, соланама и острвима, чинила властелинство православног манастира св. Михаила на Превлаци — његову метохију.⁴ Закључак је извео на основу два млетачка документа, једног из 1421 год. у коме стоји: „*chomo se die partir la contrada de Lustiza chon tuti li suo confini, videlicet Passiglava, Bogdasichi, Lesevichi, Tombe chon tuti li terreni, che fo de Metochia, e la insula e le saline*“⁵ и другог из 1443 год. у коме се такође наводи: „*Lustiza cum territoriis suis, videlicet Passiglava, Bogdasichi, Lescevichi, Tombe cum territoriis, que fuerunt de Metochia*“.⁶ Мада би могло изгледати да се у овим формулатијама реченица „que fuerunt de Metochia“ односи само на речи „Tombe cum territoriis“, ипак сви доцнији догађаји показују да су ова места чинила једну целину. Што се самих Богдашића тиче, у једном судском спору из 1444 год. изричito се међу њиховим ранијим господарима наводе и зетски митрополити, наследници ранијих епископа и господари метохије св. Михаила.⁷

Како неколико чланова Которског статута говори о тој метохији, Стјепчевић не искључује њену правну зависност од Котора, сматрајући да и ту „*njegova civilna prava ostaše u krepsti*“.⁸ И. Синдик такође узима да су Богдашићи и Пасиглава улазили у склоп метохије, али их уједно наводи и као села которског дистрикта,⁹ подвлачећи да су његове границе најбоље одређене чланом 111 Которског статута. Тај члан, који потиче из средине XIV века, дели дистрикт на неких једанаест сектора у којима становници тачно наведених села и заселака организују страже и колективно одговарају за све крађе и штете које би се десиле у њима повременом пределу. Тим секторима обухваћена је, с једне стране, Доброта, а с друге стране — Врмац. Обухваћена је читава обала Врмца с тачно одређеним пределима у брду. Према Жупи у пределу Превлаке, преко које се Грбаљ везује с Тиватским Заливом до реке „Градац“, стражаре становници Мрчевића, а одатле до Лаурице — „*omnes homines de Lourizagna et de Cavaz*“. Иако се тиме затвара круг око Врмца, предео Пасиглаве и Богдашића (село под тим именом тада још и не постоји) није укључен у ове секторе. Становници Ластве и Јакља задужени су у брду подручјем „*usque ad Passiglavam*“, која сама није укључена ни у један сектор нити су њени становници оптерећени обавезом страже и одговорности за крађе. Тако

⁴ Stjepčević, *Prevlaka*, Zagreb 1930, 18.

⁵ S. Ljubić, *Listine o odnošajih između Južnoga Slavenstva i Mlečke republike*, Knj. VIII, Zagreb 1886, 96 (Цит.: Listine).

⁶ G. Čremošnik, *Kotorski dukali i druge listine*, Гласник Земаљског музеја, XXXIII—XXXIV, Сарајево 1922, 153.

⁷ Stjepčević, n. d., 20.

⁸ Исто дело, 15.

⁹ Илија Синдик, *Комунално уређење Котора*, Београд 1950, 145, 18—21.

је и с подручјем потоњег села Богдашића.¹⁰ Тешко је претпоставити да је такав распоред предвиђен зато што у тим забаченим брдским насељима посебне мере безбедности нису биле потребне; вероватније је да Которани нису хтели да ове мере протегну на подручје и поданике метохије, као што су морали учинити са селом Већебрдом изнад Лепетана које је припадало опатији св. Ђорђа пред Перастом; опатија је такође у склопу которских поседа уживала посебан положај, али су њени односи с которском општином били друкчији, а Већебрдо је било сасвим уклоњено међу села непосредног которског дистрикта. Остало села опатије (Пераст, Ђурићи, Стрп и Липци) била су територијално одвојена и нису улазила у овај систем стражака. Није, природно, улазила ни Превлака са Жупом ни Луштица — крајеви који су чинили главни део подручја превлачког манастира. Ту которска општина, већ према садржини овог члана свог Статута, није ни у доба царства имала ни издалека онакву надлежност као на осталим деловима свог непосредног дистрикта. Њена властела само су текила да је остваре. У периоду опадања царства и борби око Котора последњих деценија XIV и током прве половине XV века, када је већ формирano село Богдашићи често морало мењати господаре, Которани ће настојати, најпре сами а затим под млетачком заштитом, да завладају читавим тим подручјем, одлучно тврдећи да оно чини саставни део њиховог старог дистрикта. После 1420 год. нарочито им је било стало до тога да се Млечани сложе с њиховим тежњама; подносили су им на потврду повеље српских владара које су, уз остало, говориле и о њиховом праву на подручје метохије; међутим, данас је сасвим јасно да те повеље нису аутентичне.¹¹

Да би се разумеле појаве у животу овог средњовековног села за првих сто година његовог постојања, потребно је размотрити све фазе борбе за политичку власт над метохијом, утврдити њен однос према суседном Котору у периоду постојања јединствене српске државе и видети шта се може рећи о односима у њој самој а, посебно, о положају Богдашића у њеном склопу.

II

Пре но што су Балшићи почели да воде самосталну политику, властелинство превлачког манастира, као и сам Котор, били су под влашћу српског цара. Али, већ за првих сукоба у свом непосредном суседству, ова периферна метохија нашла се у положају који је принудио да те везе прекине.

У току рата између Дубровника и Котора у који су, на дубровачкој страни, ушли и Балшићи да би га наставили и после мира склопљеног

¹⁰ Statuta Cathari, Venetiis 1616, c. 71—73 (Цит.: St. Cat.).

¹¹ С. Станојевић, Студије о српској дипломатији, XXV. О фалсификованим повељама, Глас САН 169, Београд 1935, 26—32. Стјерчевић, Prevlaka, 6, сматра да су искада постојале аутентичне повеље, али су уништене када је 1378 год. Веторио Пизани запалио град. Сачуване повеље су „nespretni falsifikat, sastavljen od Kotorana negdje u doba očekivanja mletačke vladavine, vjerojatno, kad se radilo o povratku Lustice i okolnih mjeseta kotorškoj općini“.

22 авг. 1362 год. у Оногашту, зетски митрополит држао се по страни. Управо, између њега и Дубровника постојао је споразум на основу кога је дубровачка влада 1361 год. забранила својим ратним бродовима у Боки Которској да нападају било његове људе и захтевала да се према њима опходе „као према пријатељима“. А Дубровник је тада иступао не само против Котора већ против свих „Срба из Србије и поданика рашког краља“ (тј. цара Уроша). Изузимани су само митрополит са својим људима и Балшићи.¹ Када су се Дубровчани повукли из сукоба, митрополит је остао уз Балшиће који су тада посели приморје од Травшта до Улциња. Дубровчани су и 1366 год. сматрали да се Ђурађ Балшић налази на Превлаци.² Нису познати услови мира који је он неколико година доцније склопио с Котором, али су Дубровчани и после његовог склapanja слали свог посланика Балшићевим људима на Превлаку.³ И дубровачко посланство Балши II ишло је 1382 год. „до св. Михаила и око которских граница“.⁴ По томе би изазвило да је метохија са својим подручјем улазила тада у склоп Балшићевих поседа. У међувремену, Котор је признао 1371 год. врховну угарску власт, због чега је у угарско-млетачком рату (1378—1381) морао издржати млетачке нападе, њихово освајање и пустошење, а онда је од Лајошевих наследника, 1385 год., био предат босанском краљу Твртку, под чијом је влашћу остао до његове смрти.⁵

Наследник Балши II, Ђурађ Страцимировић (1385—1403), није могао да задржи тековине својих претходника. Осамосталиле су се породице Дукаћин и Јонима;⁶ он сам био је заробљен од скопског намесника Пашијита 1392 год. и пуштен тек када је Турцима уступио Скадар, Дринаст и Св. Срђ на Бојани;⁷ у то време од њега су се одметнули Црнојевићи (или Ђурашевићи) са седиштем у Будви, па су њихови главни претставници Радич и Стефан позивали Дубровчане „да ходе по наше земље свободно“.⁸ Када је Ђурађ успео 1395 год. да ослободи Турцима предате градове, сматрао је да их сам неће мори бранити, па их је уступио Млечанима 1396 год.⁹ Из података которског нотаријата забележених непосредно после ових догађаја (6 јун 1396 и 30 новембар 1397) види се да су Которани тада загосподарили Лушицом, Превлаком и њеним околним подручјем које ће отада стално називати „Которском Равницом“ (*Planum Cathari*), ту поделили земљу

¹ *Monumenta Ragusina*, III, Zagreb 1895, 93, 130—131. (Цит.: Mon. Rag.)

² Mon. Rag., IV, Zagreb 1896, 54.

³ Mon. Rag., IV, 127; J. Тадић, *Писма и утештава Дубровачке републике*, Београд 1935, 231—232.

⁴ М. Динић, *Одлуке већа Дубровачке републике*, Београд 1951, 296.

⁵ Стјердејић, *Prevlaka*, 21—22; В.л. Коровић, *Хисторија Босне*, Београд 1940, 317—318.

⁶ К. Јиречек, *Историја Срба*, I, Београд 1952, 319.

⁷ Исто дело, 330; *Историја народа Југославије*, Београд 1953, I, 445.

⁸ Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма*, 1—1, Београд — Сремски Карловци 1929, 244.

⁹ Listine IV, 365 и д.

својим грађанима и издали им „instrumentum divisionis“; за послове у Луштици тада су постали надлежни „comites Sclavorum dicte civitatis“.¹⁰ Подаци су оскудни и из њих се не види да ли је шта остављено манастиру на Превлаци.

Стјепчевић сматра да је метохија припадала Котору миром који је Ђурађ Страцимировић, после краткотрајног рата, склошио с которском општином, захваљујући дубровачком посредовању, крајем 1391 год.,¹¹ али то мишљење не изгледа сасвим прихватљиво. Ђурађ Страцимировић је склапао мир као победник и наметнуо Котору годишњи трибут.¹² Ако је он тада вратио Которанима околину, вратио им је оно што је у току рата био заузео. Много је вероватније да су Которани посели подручје превлачког манастира доцније. После Ђурђевог заробљавања вероватно је Радич Црнојевић завладао Будвом да би већ 1393 год. провалио у околину самог Котора.¹³ Он је провалу поновио 1395 год.¹⁴ и заузео Грбальску Жупу. Може се сматрати као поуздано да је тих година завладао и подручјем метохије које се географски надовезује на Грбальску Жупу. Из спора који је у јуну 1431 год. покренуо монах Роман против Богдашића због насиљног поседања једног земљишта у метохији види се, према изјавама свједока, да је митрополит био дао тај терен у баштину његовом оцу пре 36 година („sunt anni triginta sex elapsi“), а то би било 1395 год. Роман је у тужби највећо да су две велике породице из Богдашића одмах покушале да одузму то земљиште, али се он обратио Ђурашевићима „који су тада управљали свим прквеним добрима“ (Gurassevichi ly qual gubernava tutti ly beny de la chiesia).¹⁵ Из овога је сасвим јасно да је још 1395 год. метохија била у рукама Црнојевића или, како их ови документи називају, Ђурашевића. Радич Црнојевић погинуо је 25 априла 1396 год. у борби против Ђурђа Страцимировића.¹⁶ Међутим, Ђурађ није тада вратио Будву; вију је одмах посео босански војвода Сандаль Хранић, који је такође ратовао против Балшића.¹⁷ Сандальевим продором метохија је остала отцепљена од поседа Балшића, а како је власт Радича Црнојевића већ била скршена, Которанима ништа није сметало да се драгабе метохије и да је поделе. Зато се може сматрати као највероватније да је до тога дошло у току маја 1396 год.¹⁸

¹⁰ Stjepčević, n. d., 32.

¹¹ Исто дело, 31.

¹² G. Gelcich, *La Zedda e la dinastia dei Balšidi*, Сплит 1899, 162.

¹³ Исто дело, 170.

¹⁴ С. Мијушковић, *Неколико података о Радичу Црнојевићу на основу архивске грађе из Државног архива у Котору*, Историски записци, VIII- 4—12, Цетиње 1952, 312.

¹⁵ Књ. IV, 253, 256.

¹⁶ Јиречек, n. d., 333.

¹⁷ В.л. Боровић, *Хисторија Босне*, 363.

¹⁸ Члан VIII Которског статута „tempore Catharinorum“, стр. 284—285, из 1394 год. нимало не смета овом закључку, пошто се он односи само на Стадијите (*insula s. Gabrielis*), који су тада могли бити у рукама Которана.

Територија Богдачића била је тада у пуној власти которске општине.¹⁹

Наследник Ђурђа Стражимировића Балша III (1403—1421) провео је своју владавину углавном у борби против Млечана не напуштајући ни стари план своје куће о потчињавању Котора који је, озбиљно угрожен, тражио још 1404 год. од Балшиних непријатеља да га приме под своје окриље. Већ тада се Луштица, а вероватно и околна села, одметнула од которске власти. Дубровчани су, ратујући против босанског краља Остоје, водили преговоре с Луштичанима 1403 и 1404 год. о сарадњи с њиховим бродовима којима су били поверили задаци против босанске обале.²⁰ Да је Котор чврсто држао Луштицу под својом контролом, то вероватно не би било могућно. Изгубљеним подручјем завладао је Балша коме су Которани обновили плаћање трибути на који су се били обавезали његовом оцу.²¹ Водећи са Балшом преговоре за склапање мира, Млечани 1408 год. нису ни помишљали да му оспоре власт у метохији.²² За њу су почели да се интересују тек када су, купивши од Ладислава Напуљског 1409 год. права на Далмацију, озбиљно узели у разматрање давнишњу понуду Которана да их приме под своју власт, праћену сада с молбом да им издејствују повратак изгубљеног подручја: „inconta Lustize cum confinibus et Badasich (!) cum salinis . . . que loca per tyrannos Zente sibi contra iustitiam occupantur“.²³

Млечани су узели власт у Котору тек 1420 год. Њихова флота дошлојила је у јулу у Боку и потчињила Луштицу са околним селима. Преговарајући о миру с Балшом III, Млечани су у другој половини 1420 год. и првих месецама 1421 год. истичали да Републици, уз Будву, мора припасти „Lusticia et omnia alia, que nunc possidet nostrum dominium“.²⁴ Которани су тада фалсификованим повељама убеђивали Млечане како су те области добили од „бивших господара“, тражили да им и Млечани у том смислу издају привилегију и овласте да изврше поделу земље и солана онако како су коме и раније припадале.²⁵ Мле-

¹⁹ Стјербечић, *Prevlaka*, 32—33, сматра да је 1390 год. настао и члан 403 Которског статута (St. Cath., 228—229), којим се сваком грађанину или стајонику Котора и његовог дистрикта забрањује, под претњом високе глобе од 1000 перпера, да прими метохију у целини или деломично „a Dominatione“ (Стјепчевић преводи „од које стране власти“) уколико би она Котору била одузета, пошто Которани сматрају да она по праву њима припада. Треба подврнти да се реч *Dominatione* у Статуту стално употребљава у значењу српског двора (упор. стр. 131, 157, 174 млет. издања Статута). То искључује могућност да је овај члан донет деведесетих година XIV века, јер после смрти цара Уроша (1371) Котор није више признавао српску власт. Да је глава додата доцније, она би вероватно ушла у групу статутских одредбада издатих „tempore Catharinorum“. Ако се уз неки члан основног дела Статута налази доцнији датум, он се не односи на годину њеног доношења, већ на годину доцније потврде.

²⁰ Дубр. архив. *Reformationes XXXII*, 178; *Gelcich-Thallberg*, *Diplomatarium Ragusatum*, Budapest 1887, 146, 148—150.

²¹ Дубр. Архив. Lett. di Lev. IV, 78.

²² Listine V, 120.

²³ Listine VI, 150.

²⁴ Listine VIII, 44, 57, 83.

²⁵ Listine VIII, 87—88, 90—91, 96.

чани су се саглашавали с њиховим захтевима, али како је после Балшине смрти наставио борбу за Зетско Приморје деспот Стефан Лазаревић пославши тамо трупе под командом Ђурђа Бранковића, ти су крајеви — „Луштица са свим својим границама, тј. Пасиглавом, Богдашићима, Јешевићима, Превлаком са свим земљиштима који су припадали метохији, острвом и соланама“²⁶ — поново били изгубљени. Деспотову војску радо је дочекало домаће становништво које је и пре тога пружало отпор новом господару; котарски посланици жалили су се у јулу 1423 год. Млечанима како су им већ измакле две летине, а измакле ли им и трећа, мораће да крену с децом у бели свет ако не желе да помрну од глади.²⁷ Када је Марко Барбадиго, послат кај провидур у Котор октобра 1422 год. да извиди како би се изгубљено подручје могло „reducere ad nostram obedienciam“,²⁸ повео с Ђурђем Бранковићем преговоре о примирју, из Млстака му је дозвољено да уступи Будву а, у крајњем случају, да обећа и Луштицу само да дође до смирења.²⁹ У текст мировног уговора, склопљеног августа 1423 год. у Св. Срђу на Бојани, унет је и споразум да Млечцима припадне Котор с дистриктом „онако како га је имао и држао у време господина Ђурђа Страцимирјевића и његовог сина господина Балше“. Посебно је наведено да ће деспот, уз Будву, задржати и соланс које су припадале Балши „e cum tutti suo confini“.³⁰ Уговор није предвидео све, па су отворени спорови³¹ решени новим уговором, склопљеним 22 априла 1426 год. у Вучитруну. Како је Републици био признат посед Котора, требало је објаснити шта његов дистрикт обухвата. Которани су фалсификованим повељама — које су Млечани сматрали за аутентичне („ut autenticis privilegiis patet“) — доказивали да дистрикт такође обухвата „Lusticam et multa alia“. Поново је утврђено да ће Котору припасти оно што је општина имала у време Ђурђа Страцимирјевића и Балше. Једино су Млечанима уступљене оне солане које је раније држао Котор. Накнадним споразумом склопљеним 11 новембра 1426 год. у Дривасту разграничење између котарске територије и метохије требало је да изврши мешовита комисија у коју је деспот одредио петорицу истакнутих људи са своје територије док су остала петорица морали изабрати Которани, и то тројицу из Грбља а двојицу из метохије.³² Како из свих даљих догађаја јасно произлази, међу поседима припојеним деспотовој територији били су и Богдашићи, али су и они, са осталим деловима метохије, кратко остали под његовом влашћу.

Поставши деспот 1427 год., Ђурађ Бранковић није се могао лично заложити у Зетском Приморју за интересе деспотовине, како је то чи-

²⁶ Listine VIII, 96.

²⁷ N. Jorga, *Notes et extraits pour servir à l'histoire des Croisades*, I, 339; Сремошник, н. д., 117—118.

²⁸ Listine VIII, 194.

²⁹ Listine VIII, 244.

³⁰ Listine VIII, 250.

³¹ Jorga, н. д., 405—407.

³² Listine IX, 7—14, 14—17.

нио за живота деспота Стефана. Иако су му се Црнојевићи с Гојчином на челу били потчилили,³³ одметнули су се по његовом одласку, спустили се из брда према метохији и затражили покорност од свих деспотових поседа у Боки, па и од Богдашића. Которани су предлагали Млечанима да се од Црнојевића тражи гаранција за несметано поседовање дистрикта, али им је из Млетака почетком 1428. год. одговорено да је то непотребно; довољно је што им је поседе признао деспот Ђурађ коме су Ђурашевићи само „*subdit i et vassali*“.³⁴ Они се, међутим, нису више сматрали деспотовим вазалима. А такву су ситуацију которска властела с млетачким кнезом Јованом Балбом искористила да поседну жељено подручје иступајући као заштитник деспотових интереса које су угрозили његови одметици. Они су тада, у име деспота, узели под своју власт Луштицу и околна села, међу којима и Богдашиће. Вероватно је са свима поступљено на сличан начин. Сачуван је једино уговор склопљен између млетачког кнеза у Котору и претставника Богдашића, 17. јуна 1428. год. Према том акту, који је састављен у Котору а чију латинску садржину сељаци с Врмца нису разумели — доцније ће тај акт подносити као сведочанство у парници око земље с једним которским властелином — Богдашићи су „*ponizno molili*“ кнеза да их прими као деспотове поданике под своју власт с тим да плаћају перперу по огњишту „на име често помињаног господина Ђурђа“. Изјавили су верност и обавезали се да против млетачке власти неће ништа предузимати, „*rigam subiectionem et obedientiam nobis successoribusque nostris nomine dicti domini sui in manibus nostris cum iuramento prestantes*“. И кнез их је примио „ради очувања државе и части поменутог господина Ђурђа Вуковића“.³⁵ Отада су не само Богдашићи већ и Луштица са околним селима признавали млетачку власт и водили своје парнице пред которским судом. Управо отада и почиње гро сачуване архивске грађе у Котору. Богдашићи ће се сада у тим књигама помињати из године у годину, попуто ће све послове обављати пред каторским нотаром. То, разуме се, још није знак которске власти над неким насељем, поготову не у годинама мира, јер је нотаријат био отворен свакоме. А уговором у Дривасту била је потврђена стара пракса да деспотови поданици могу слободно „*usq et conversar*“ на которској територији као и Которани на деспотовој.³⁶

Када је деспот Ђурађ 1435. год. склапао у Смедереву погранични уговор с Млечанима, враћено му је читаво ово подручје, па и Богдашићи.³⁷ Но, његова власт није тамо могла да буде дугог века. Турци су 1438. год. провалили у деспотовину, а 1439. год., освајањем Смедерева, готово је потпуно покорили. Једино се до 1441. год. држало Ново Брдо.³⁸ Десног је долазио из Угарске у Зету да тамо нешто предузме

³³ Јиречек, и. д., 349.

³⁴ Стјепански, и. д., 136.

³⁵ Књ. IV, 45; I. Stjepanović, *Kotor i Grbalj*, Split 1941, 114—115.

³⁶ Listine IX, 16.

³⁷ Listine IX, 81.

³⁸ Јиречек, и. д., 349.

против Турака, али, пред отпором Црнојевића, ништа није могао учинити. Тада су Которани поново посели деспотове поседе у Боки. Презимајући их, Млечани су изјављивали да то чине на деспотову понуду, али нису заборављали да истакну како су све то стари поседи Републике.³⁹

Негде 1443 год. истакла је Будва, која је такође била род млетачком влашићу, право на Луштицу, Љешевиће и Богдашиће с мотивацијом да су ти крајеви везани за солане, а со се продаје у Будви. Млечани су учтиво одбили њене захтеве и загарантовали Которанима, опет на основу стarih повеља, да ће та места сстати у оквиру њиховог дистрикта и под влашћу которског кнеза („sint districtus et comitatus Cathari“); Будванима су објашњавали да не могу погазити обећање дато Которанима. Но то не значи, подвлачили су, да солане исто као и земљишни поседи неће остати у рукама оних „који на них имају право“.⁴⁰

Которани су несметано држали метохију све док деспотова војска није провалила у Зету 1448 год. Јер, по ослобођењу Србије, Млечани су одбјали да врате деспоту зетске поседе које су после првог пада деспотовине били „привремено“ узели под своју заштиту. Деспотова војска, којој је стајао на челу Алтоман, брзо је везала за себе Црнојевиће; у јуну 1448 год. продрла је на которску територију, попалила куће и храну и заузела Богдашиће, Љешевиће и Луштицу.⁴¹ За овај продор деспотове војске везала се одмах и побуна грбальских сељака, трећа по реду у XV веку; њом је пружен отпор свим облицима експлоатације које су которска властела, после обнове своје власти над Грбальском Жупом, свалила на њене сељаке. Буна се отегла до 1452 год. када је Стефан Црнојевић, придобијен великим обећањима за млетачку ствар, у крви угуштио сваки отпор. Уз побуњене Грбљане помињу се, поред Паштровића, и сељаци из предела који су раније припадали метохији: из Луштице, Љешевића и Богдашића. Њихови су се становници заклињали да ће пре умрети него се покорити млетачкој влади. Изјавили су покорност тек када су одреди Стефана Црнојевића попалили Грбаль.⁴² За време ове дуготрајне Грбальске буне Которани нису могли завести власт на територији метохије мада се деспотова војска, после прве провале, била повукла. Иначе би били неразумљиви њихови упорни захтеви да Млечани својим бродовима поруше солане, што је на крају и учињено.⁴³

На основу доцнијих папских писама у којима се наводе само капеле које су раније припадале цркви св. Михаила на Превлаци Стјепчевић је извео закључак да је тада порушена и сама превлачка црква

³⁹ Јорѓа, и. д., III, 79.

⁴⁰ Сремошник, и. д., 153—155; Listine IX, 176—177.

⁴¹ Стјепчевић, и. д., 71—72; Gr. Сремошник, и. д., 159.

⁴² Listine IX, 436.

⁴³ Listine X, 6. — Иако се наводи да је у побуни сељака против Котора учествовало и село Богдашићи, ипак 1450—1452 год. налазимо у каторским књигама уговоре које су поједини сељаци из Богдашића сислали у Котору. Везе с Котором нису биле потпуно прескинуте, али се тешко може претпоставити да су каторске власти тих година остваривале своја права на територији Богдашића.

с православним манастиром,⁴⁴ што је несумњиво тачно. Деспотова војска, док турске провале нису пресекле везу између Србије и њених зетских поседа, трошила је све снаге у безуспешном кршењу отпора куће Црнојевића. Подручје некадашње метохије, а са њом и село Богдашићи, остало је у рукама млетачког Котора чија власт ту више није довођена у питање сем у време повремених турских провала. Није више било ни разлога ни прилике да се за доказивање шта улази у которски дистрикт потржу добро познате неаутентичне повеље.

Метохија није више постојала па се сада није могло поставити питање у коликој је мери суседна которска општина имала компетенције над њом. Слично се питање могло поставити само за доба царства чију су власт једнако признавали и сам Котор и превлачко властелинство.

III

Није сачувана никаква повеља српских владара из које би се нешто сазнalo о повластицама метохије св. Михаила. Зато се о њеном положају у српској држави не може ништа одређено рећи. Може се само претпоставити да је она уживала пуну подршку српског двора пошто је на изложеном положају, према јаким упориштима католицизма, чувала интересе православља. Сам манастир био је, бар извесно време, седиште зетског епископа, који је у доба када су се Балшићи одвојили од царства узео назив митрополита. Када је то подручје постало поприште ратних операција, он се несумњиво преселио у манастир на Врањини.¹ Услед рата и мењања господара властелинство св. Михаила већ је крајем XIV века било у расулу. Оскудни подаци из тог времена и првих деценија XV века нису меродавни за оцену његовог ранијег положаја — у царству. Ако је превлачко властелинство обухватало сва она села и крајеве који су при разграниченима између млетачких и деспотових поседа остајали ван каторског дистрикта, а тако је несумњиво било, онда се јасно види да то подручје није тада уживало она широка имунитетска права која су српски владари обезбеђивали великим црквеним властелинствима. Може се само приметити да су права манастирских властелинстава сужавана и у деспотовини² у време из кога потиче гро наших података о метохији св. Михаила. Зато стање у њему не треба сматрати у свему изузетним.

Млечани су 1420 год. имали обавештења да приходи од Лушице и солана, која су убиравали најпре Балшићи а затим деспот, износе 1200 перпера годишње.³ Када су се Богдашићи 1428 год. предали млетачкој власти, обавезали су се да ће по огњишту плаћати једну перперу у каторским грошевима,⁴ што значи старо српско соће. Та је перпера

⁴⁴ Stjepčević, *Prevlaka*, 39 и д.

¹ Stjepčević, *Prevlaka*, 31,

² И. Божић, *Доходак царски*, Београд 1956, 56.

³ Listine VIII, 57.

⁴ Књ. I, 45.

наплаћивања и у Луштици и у осталим деловима метохије. Деспот Ђурађ је, склапајући споразум с Млечанима 1435 год. у Смедереву, чак тражио да му се исплати дукат по огњишту, колико је наплаћивао у другим крајевима под својом влашћу.⁵ Подручје метохије није било ослобођено тог основног намета наплаћивања у српској држави. Манастирска властелинства у доба царства била су, међутим, ослобођена соћа.⁶

Иако је положај метохије св. Михаила у доба царства био несумњиво најповољнији, сама чињеница да се она налазила на подручју које су Которани сматрали делом свог дистрикта сужавала је њена права. Котор је, додуше, био тада у склону српске државе, али су његова комунална права била врло широка.⁷ Превлачко властелинство је, због близине привредно развијеног града, морало осећати његов притисак, пеготову што је у доба највећег успона Србије под Душаном каторски бискуп тражио од авињонске курије да протестује на српском двору што су ранији српски владари отргли његовој јурисдикцији „monasteria, ecclesias, insulas ac villas“. А у писму које је Климент VI упутио 6 јануара 1346 год. Душану наводи се, уз остале праће, и приказ св. Михаила на Превлаци („sancti Michaelis de Tombe“).⁸

Осврнући се кратко на односе између каторске општине и метохије, И. Стјепчевић сматра да је правни поредак Котора био на снази и на подручју превлачког манастира, да је „metohija octala juridično ovisna o gradu“.⁹ Или. Синдик је, наводећи одредбе Которског статута који се односе на метохију, био много уздржљији кад је написао: „Да ли се зетски епископ, доцније митрополит, придржавао тих одредаба, није познато“.¹⁰ У стварности ту и није било неке тачно разграничene надлежности; о њу су се заинтересоване стране могле само отимати. Остварење појединачних права увек је зависило од конкретних исторских услова који су се мењали из децензије у децензију, а понекад и из године у годину. Оскудица података не дозвољава да се те мене прате.

При оцени односа између каторске општине и метохије узима се, ради поређења, однос каторских градских власти према опатији св. Ђорђа чије је средиште било на истоименом острву пред Перастом. Опатија је у сваком свом селу (податак је сачуван само за село Ђуриће) убиравала манастирске дохотке преко главара (капетана).¹¹ Међутим, каторски односи према опатији св. Ђорђа знатно су се разликовали од оних према метохији. Градска управа бирала је сваке године

⁵ Listine IX, 81.

⁶ Божић, и. д., 32.

⁷ Синдик, и. д., 77—88.

⁸ Aug. Theiner, *Vetora monumenta Slavorum Meridionalium* I, Roma 1863, 215. Упор. Stjepčević, *Prevlaka*, 65; М. Пурковић, *Авињонске таје и српске земље*, Пожаревац 1934, 47; И. Божић, *О јурисдикцији каторске дјејце у средњовековној Србији*. Споменик САН СПИ, Београд 1953, 13.

⁹ Stjepčević, и. д., 19, 20.

¹⁰ Синдик, и. д., 143.

¹¹ Stjepčević, *Kotor i Grbalj*, Split 1941, 49, 50; *Prevlaka*, 20.

по два властелина за прокураторе свих католичких манастира како у граду тако и у дистрикту. Члан 18 Статута, који садржи ту одредбу, на првом месту наводи „monasterium sancti Georgii de Culpho“, затим поименично још неколико манастира и, на крају, „omnia alia monasteria que pertinent ad nostram civitatem“.¹² Православни манастир ту није поменут, а очигледно није обухваћен ни изразом „omnia alia monasteria“, јер је циљ прокуратора био будна пажња да неки опат не упропасти манастирске поседе и брига о материјалним интересима манастира. У односу на метохију, тежња је которске властеле била дасе она уништи или, тачније, да дође у руке которске дијецезе. Сви доцнији поступци откривају ту њихову жељу. Једини чланови Которског статута који наоко значе директно мешавље у унутрашње ствари метохије били су 422 и 429 којима се и Которанима и странцима забрањује сађење винограда на подручју *Метохије*, Бијеле, Крушевице и Леденица као што је забрањено сађење и на територији Грбља.¹³ Недатираност прве одредбе, која је имала за циљ заштиту старих винограда которске властеле и грађана, није од значаја; вероватно је из времена царства, пошто уз члан 429, којим се ова забрана уствари проширије на читав дистрикт, забележена 1346 година. Сама по себи, одредба није била ни усмерена изузетно против метохије; слична одредба донета је 1315 год. и за подручје опатије св. Ђорђа.¹⁴ Онако како је формулисана она није ни обавезивала насељенике превлачког властелинства већ само которске грађане и странце, насељене било у Котору било у дистрикту, који су имали земљишта у метохији, а таквих је поседника било. Тако ни овај члан, у суштини, не би значио скучавање функција зетског епископа. Такву тенденцију не показује ни ма који други члан док, напротив, члан 285 Статута сваки поступак опата св. Ђорђа везује за дозволу прокуратора.¹⁵ Чак су ради заштите своје бродоградње Которани забранили грађење свих пловних објеката у Перасту,¹⁶ који је припадао опатији, али су зато њој могли и да повере службу превоза на Веригама,¹⁷ сматрајући да ће она бити организована у складу с њиховим прописима. Почетком XV века општина ће предузети читав низ мера за спасавање поседа те опатије која је, услед унутрашње дезорганизације, била пред пуним расулом.¹⁸ Такву бригу о метохији которска општина није никада показивала, али, с друге стране, у доба постојања јединствене српске државе није смела отворено испољавати тежњу за скучавањем права њеног господара — зетског епископа. То је могла чинити само посредно доносећи прописе за свој град, који је у српској држави уживао најширу самоуправу. Па и ти прописи потичу из времена када су се већ назирали сукоби у царству.

¹² St. Cath., 11—12.

¹³ St. Cath., 241.

¹⁴ St. Cath., 157.

¹⁵ St. Cath., 159.

¹⁶ St. Cath., 206—207.

¹⁷ St. Cath., 205.

¹⁸ St. Cath., 254—255, 263—266, 267, 268—270.

Од посебног је значаја члан 229 Статута, донет 1359 год.: њим се одређује да оне сељаке који су дошли у град, а испуњавају обавезе и имају део метохије (*et habent partem metochiae*) њихов господар не може извршити из града, без обзира да ли има или нема исправе и њиховој зависности (*cum cartis, vel sine, occasione servitutis*); они остају у граду као слободни грађани; остала, тј. оне који немају део метохије и не извршавају обавезе, господари могу повући из града у року од шест месеци.¹⁹ Синдик је ову одредбу повезао са општим мерама за повећање градског становништва, додавши на крају: „Није јасно зашто се чинила разлика са оним сељацима који су имали део метохије“²⁰. Врло је вероватно да је ту дошло до изражавања настојања каторске општине да се ослаби унутрашња организација метохије претварањем држалаца њене земље у слободне становнике Котора. Та је мера била у очигледној супротности с чланом 141 Душановог законика.²¹

* * *

О структури поседа метохије не може се много рећи. Стјепчевић је показао да читаво њено подручје није било „посјед превлачког манастира“; на њему су, уз сељаке, имали своја земљишта и каторски грађани, па чак и неке католичке цркве.²² Већина њених непосредних поседа налазила се, како по свему изгледа, у самој Жупи око Превлаке, али је било и разбацаних поседа не само на територији која је чинила њено подручје, већ и у околним селима, Мрчевицу и Кавчу, која су улазила у најуже схваћен дистрикт града Котора.²³ Терени који се помињу као посед метохије несумњиво су представљали њену властелинску резерву. Међутим, нема података да је њу манастир непосредно експлоатисао. А ако манастир није доиста сам експлоатисао терене који су му непосредно припадали, онда ни сељаке његовог властелинства нису теретиле радење које су на манастирским, исто као и на световним, властелинствима у Србији представљале основну обавезу потчињеног сељаштва. Овде су обавезе сељака вероватно биле друге врсте, натуралне и новчане, мада нема ниједног податка који би нам могао о њима нешто одређеније рећи. Расправљајући о метохији и опатији св. Ђорђа, Стјепчевић каже: „Stanovnici spomenutih područja bili su obavezni manastirima na neku daću, po osobi ili po kući, nije stalno, vjerojatno potonje“.²⁴ Садржина тих обавеза ипак нам остаје непозната. Како манастир св. Михаила није сам експлоатисао своју резерву, давао је поједине њене делове у закуп сељацима, па чак и сасвим отуђивао, нарочито у доба када су опште политичке прилике и ратови водили расулу

¹⁹ St. Cath., 134—135.

²⁰ Синдик, и. д., 38.

²¹ Ст. Новаковић, Законик Стефана Душана, 109.

²² Стјепчевић, *Prevlaka*, 19; Исти, *Kotor i Grbalj*, 49.

²³ Мајер, *Kotorski spomenici*, 310 (No 920), 416 (No 1243).

²⁴ Стјепчевић, *Kotor i Grbalj*, 49.

његовог властелинства.²⁵ Да ли је митрополит давао земљу у закуп под истим условима какве предвиђа Которски статут — што И. Стјепчевић узима као поуздано²⁶ — тешко је рећи. Било је случајева када држаоци митрополитове земље нису могли да је продају или отуђе.²⁷ Из прве половине XIV века имамо примере да држаоци манастирске земље залажу поједине деонице за дуг па их и губе ако нису у стању да се раздуже, али увек уз сагласност епископа.²⁸ Понеки которски грађаници и на тај је начин долазио до манастирске земље, али увек под условом „quod tribuat ius dicte ecclesie“.²⁹ У првој половини XV века то се „право“ наводи као „decima“, „ius decime“, „angaridium decime“.³⁰ „Decima“, разуме се, није морала значити десети део летине. Све то што се зна о аграрним односима у метохији било је на снази и у Богдашићима чији се припадници и 1444 год. наводе као „homeni del mitropolito“. Овај је режим знатно одударао од онога који нам је познат с манастирских властелинстава у Србији. Морао је да се усклади са околином, јер би у противном могло доћи до озбиљних поремећаја. Непосредна близина развијеног градског центра — Котора — и чињеница да је читава та територија била раније под његовом непосредном влашћу објашњавају основе свих тих разлика.

Како је зетски епископ, потоњи митрополит, располагао земљом метохије, он је издавао исправе о уступању земље, писмене дозволе за залагање деоница и сл. Те су исправе биле доказно средство у евентуалним споровима не само у оквиру властелинства већ и пред каторским судом. Зато се у каторској архивској грађи помињу „littera domini episcopi sancti Michaelis“, „scripture del mitropolita“, „instrumentum mitropolite“.³¹ Само у изузетним приликама, као 1421 год. када су Которани привремено дошли у посед метохије са слабим изгледима да ће је трајно задржати без јаче млетачке помоћи и када су хтели да им Млечани признају поделу земље коју су извршили крајем XIV века за време своје привремене владавине, њихови су посланици изјављивали у Млечима да су исправе издате од митрополита без икакве

²⁵ Роман монах изјављује 1431 год. пред судом у Котору да је његов отац добио од манастира неке терене „у баштину“. Књ. IV, 253. Исте године помиње Миочин Страциновић земљиште које је купио од митрополита; зове га „наша купљеница“ (nostro comprado) „уступљена у баштину“, Исто, 269. У земљиштим споровима који су те године вођени пред каторским судом, странка у спору је знала да изјави како се црквене земље не могу поседовати као баштина: „Le terre de metropolito non si puo possieder un al altro per suo patrimonio ... per patrimonio non se puo possieder specialmente che e de la gliesia“. Стјерчевић, *Prevlaka*, 11. Тај је принцип, додуше, важио искада за црквене земље. У Милутиновој свето-стефанској хрисовуљи изричito стоји „земља црквов'на ни оу быхъ... никомуо да се не дае“. Ст. Новаковић, *Законски споменици*, 627. Превлачка метохија није се тих начела држала крајем XIV века.

²⁶ Стјерчевић, *Prevlaka*, 19.

²⁷ Књ. VII, 1101.

²⁸ Маусег, и. д., 310, 416.

²⁹ Исто дело, 169, 424.

³⁰ Стјерчевић, и. д., 14.

³¹ Маусег, и. д., 416; Архив, Књ. VII, 1101; Стјерчевић, и. д., 11.

вредности („le carte facte per lo mitropolito per simel modo sono de nissun valor, secondo chomo se contien nel nostro statuto“).³² Из једног сачуваног акта издатог у митрополитовој канцеларији види се да је митрополит „съ збором“ судио својим људима у земљишним споровима на основу испитивања комисије од 12 људи (кмѣти), а о пресуди издавао писмени акт.³³ Ко је све чинио тај „збор“, не може се рећи. Можда су ту, уз неколико калуђера, били и сеоски главари или неки други угледнији и богатији људи. Јер, они су мањом били и извршни органи митрополитових одлука и пресуда. У Луштици су се крајем XIV века испицала браћа Гојшићи — Туторма, Вочета и Добретик — по којима је несумњиво добило име и данашње село Гојшић у Кртолима. Они су и ратовали против Котора. Тутормин син, Радич Тутормић, потписан је као први сведок на једној сачуваној митрополитовој пресуди у земљишном спору. У отсуству митрополита, када су црквеним добрима управљали Црнојевићи, он је у земљишним споровима испитивао „добре људе“ — старце; њему је митрополит поверио дужност да поседе Луштичана који су одбегли због рата у Апулију преда на чување појединим сељацима који су остали код куће. Његов стриц Вочета Гојшић уводио је у посед људе којима би митрополит продао земљу и притом наплаћивао три перпере — „secundum consuetudinem dicti loci“. Те три перпере, за које каторска пракса вероватно не зна, наплаћивао је у Србији пристав, по члану 108 Душановог законика: „издава отъ землиє приставоу г. перпере“. ³⁴ Тај „локални обичај“ био је, дакле, онај исти који је био на слази у читавој Србији, а то би говорило да у метохији нису биле једноставно примењиване одредбе Каторског статута. У кртолском селу Гојшићу везана је за трагове неких старих кућа и старинске пећи предаја о „бану“ Туторми и Тутормићима. И он је, као и херцег, давао силно благо у поклад Дубровчанима и на сличан начин, по легенди, био преварен.³⁵ Упорно чувана традиција сведочи о изузетном угледу тројице браће и њиховог потомства за које су тридесетих година XV века сведоци пред каторским судом изјављивали како пре четрдесетак година „fono possenti plui che altri“. То су били људи на које су се митрополити ослањали и који су постепено добијали лик ситне локалне властеле, што би били и постали да их до-гајаји нису прегазили.

* * *

У оквиру метохије, села су имала своју чврсту унутрашњу организацију, засновану на далеким традицијама неписаног закона који је имао огромну снагу у крвним и ратничким заједницама. Село Богданчићи било је настањено мањом потомством заједничког и то доста ско-

³² Listine VIII, 96.

³³ А. Соловјев, *Одабрани споменици српског права*, Београд 1926, 201—202.

³⁴ Књ. IV, 269, 273. Стјерћевић, *Prevlaka*, 11—12. Новаковић, Законик Стефана Душана, 83.

³⁵ Накић-Соловић, н. д., Насеља IX, 371—372.

ранијег претка Богдаше. Из штурих архивских података може се бар за најистакнутије породице у селу утврдити да су биле у међусобном сродству. Они су своје село и себе саме сматрали за катун, као што су изричito себе назвали од њих не много удаљени Љешевићи у једној тужби поднетој которском суду 1431 год. („nostro chaton сое compagnia de Liesevichi“).³⁶ Катуном су их називали и Которани.³⁷ Исти је то назив под којим ће се педесет и једно „племе“ из Црне Горе навести у уговору склопљеном 1455 год. на Врањини с Млечанима о признавању њихове врховне власти³⁸ и под којим ће се и иначе помињати у млетачким документима. На челу те заједнице стајао је капетан. Бар се он под тим именом наводи у једном которском документу из 1443 год. Он је очигледно њима командовао када су у рату иступали као „бојовна комуна“, како би Шуфлај рекао за приногорска братства.

О свим важнијим питањима Богдашићи су решавали на сеоском збору који би овластио капетана и мању или већу групу њихових претставника до иступе у име читавог села и обаве неки крупнији посао. Исти тај збор донео је 1428 год. одлуку о прихвату млетачке власти која ће им омогућити да сачувају верност према деспоту Ђурђу пред притиском његовог одметника Црнојевића. А уговор с млетачким кнезом у Котору склопила су четворица њихових претставника „suis propriis nominibus et nominibus aliorum de Bogdasich“.³⁹ Збор је одржан у Богдашићу (под тим именом се и наводи у латинском документу) када се поставило питање продаје свих богдашићких поседа који су се налазили у Жупи „in contracta Conini“ которском властелину Николи Палташићу. Збор је овластио капетана и још једанаесторицу својих претставника да у име читавог села склоне уговор о продaji пред каторским нотаром.⁴⁰ Себарски збор је, дакле, и овде живео упркос строгог захтева члана 69 Душановог законика „себрова събора да иће“.⁴¹ У њему је долазио до изражава траг старе претфеудалне демократичности крвним сродством или суседством везаних заједница.

Но, у исто време у катунској заједници братственика какви су били Богдашићи јасно се изражавао и други један принцип — принцип старешине. Ми у XV веку располажемо само с два његова имена. Год. 1443 капетан је био Радослав Ратковић (тј. Ратков син). Први преговарач с Млечанима 1428 год., што значи и сеоски капетан, био је Божићко Богдашић, али је име Радослава Ратковића већ тада било на другом месту. Збор је бирао капетана, али је то увек био човек који се неким изузетним ауторитетом наметао братству и који ће у подесном тренутку испољити тежију да се издигне изнад братства и употреби своју моћ за економско снажење, као што је једно време успео да постигне Туторма у Лупитици тако да га је народна традиција запамтила као „бана“.

³⁶ Кљ. IV, 261.

³⁷ Listine IX, 436.

³⁸ Listine X, 67—68, 151.

³⁹ Кљ. IV, 45.

⁴⁰ Кљ. X, 232—233.

⁴¹ Новаковић, п. д., 56.

Није зато чудно што се 1443 год. јавља као капетан лице које се већ 1428 год. наводи као први претставник Богдашића после капетана Божићка Богдашића који 1443 год. није више ни био жив пошто се последњи пут у архивским књигама помиње 1435 год.⁴² Породице из којих су узимани капетани биле су, или су бар постајале, привредно најјаче, располагале су са највише земље па су се и тим издвајале изнад породица осталих братственика. За разлику од осталих сељака који су сами обрађивали мале деонице сиромашне земље, Радослав Ратковић је са својом браћом имао и виноград који је другоме давао на обраду и убиравао дажбине.⁴³ Он је од Которана закупљивао њихове солане и годинама их експлоатисао;⁴⁴ а на њима није сам радио, већ је ту запошљавао своје сељаке. Он се једини међу својим сељацима јавља као поверилац: 1442 год. позајмио је једном Луштичанину настањеном у Котору двадесет перпера и као залог узео његову земљу која се налазила у Жупи „Према Брудима изнад цистерни“.⁴⁵ Богатством су се истицале и друге неке породице. Основач моћне породице Миомановића — Миоман (који се наводи и као Богдашић и као Прибојевић) — који су били у блиском сродству с потомцима Божићка Богдашића, могао је такође да изјави пред которским судом да сам има доста земље па је и другоме даје на обраду („io ho asai de miei terreni et si li ho dati a lavorar ad altri...“).⁴⁶ Тако су се поједине породице издвајале у својој ситној сеоској средини и давале главаре. Изгледи за њихово даље уздизање били су, додуше, затворени, пошто је њихов минијатурни свет притискивала са свих страна которска општина, која је у привредном погледу била несравњено развијенија и која ће ове сељаке, када им постане господар, потиснути у њихова бруда.

IV

Средњовековни Богдашићи заузимали су отприлике исти онај простор који припада данашњем селу Богдашићу: горњи слив речице Градашчице, омеђен бијлом Врмџа са највишим врхом Св. Илијом, развојем Градашчице и потока који тече према рту Сељаново, затим, на југозападу, бијлом Попове Главе и границом која пресеца Градашчицу и њену долину испод цркве св. Петра (Граџа).¹ Када се у документу наводи неко земљиште које лежи у подручју самог села, једноставно се каже да је оно „у Богдашићима“. Сва друга имена којима се одређује положај појединачних терена које су поседовали и мањом продавали сељаци из Богдашића углавном најизводе из непосредног сеоског атара. Јер, Богдашићи су имали доста земље у атару других села као

⁴² Књ. XIV, 485.

⁴³ Књ. V, 106.

⁴⁴ Књ. VI, 170, 223; CXLIX, 341.

⁴⁵ Књ. X, 27.

⁴⁶ Књ. IV, 38.

¹ Б. Р. Којић, *Горња села на Полуострву Врмџу*, Споменик САН СПИ, Београд 1953, 182.

што су и у њиховом селу имали деонице поједињи сељаци из околине, а исто тако и которски грађани. Међутим, највећи број поседа они су имали у Жупи коју ће Которани у XV веку упорно називати „*planum Cathari*“ да би још јаче подвукли своје право на најплоднију област метохије св. Михаила. Само се понеки пут у документу каже да се продаји терен налази у „дистрикту Богдашића“ („in districtu Bogdasi-chiorum“),² како су вероватно сами сељаци називали крај у коме су били окупљени њихови поседи у Жупи, где су се налазиле и њихове солане. Не може се утврдити колики је био тај њихов „дистрикт“ ни да ли је он уопште био тачно утврђен и правио признат. Тај назив је канцелару промакао у исправи. За Которане је званично постојао само назив „*planum Cathari*“, којим се понекад једино и означава положај земљишта које сељак из Богдашића продаје. У другим случајевима наводе се и имена локалитета, која нам помажу да реконструиремо бар донеске проширеност богдашићких поседа.

Богдашићи су, најпре, неке поседе имали у пределу који се у Средњем веку звао као и данас „*Брда*“,³ а она се, према Црногорчевићу и Накићеновићу, „пружају на истоку Превлаке, од Широке Ријеке до скакала на пријеџби“.⁴ Брда се у документима двапут везују за „*подручје св. Спаса*“, али тако да се не види који је појам био шири: једнапут се каже „*in Barda in contrata sancti Salvatoris*“,⁵ а други пут „*in contrata sancti Salvatoris in Berda*“.⁶ „Подручје светог Спаса“, на коме су Богдашићи такође продавали земљу, било је у сваком случају шире од данашњег малог локалитета Спас који лежи „близу Ђелила с кућом породице Бескућа“.⁷ У нашим се документима, на подручју Брда, двапут помиње локалитет *Гњилишића*, посед Богдашића,⁸ о коме Накићеновић само каже да се налази „испод св. Срђа“.⁹

Поседи Богдашића налазили су се, даље, и у *Ђелилима*, која се данас сусрећу у сингулару — „*Ђелило*“ — као локалитет у подручју Брда, уз море јужно од Брдског Рта.¹⁰ За Ђелила, која се јављају и као „*contrata*“, двапут се у документима каже да се налазе „под *Жуковим Брдом*“ (*subtus Xuchovoberdo*).¹¹ Овај назив можда данас и не постоји; помињу се једино Жуке као земља кртольског села Ђураш-

² Књ. VII, 306.

³ Књ. X, 164, 346, 354; CXLIX, 166; XV 269, 416.

⁴ Накићеновић, и. д., 300, узео је реченицу М. Црногорчевића, *Михољски збор у Боки Которској*, Старинар X, 1—2, Београд 1893, 48.

⁵ Књ. X, 164.

⁶ Књ. CXLIX, 166.

⁷ Терен на коме се налазила сама црква св. Спаса, на јужном делу Брдског Рта према самој Превлаци, данас се зове Мрцловина. Насеља, IX, 381, 388; Црногорчевић, и. д., 48.

⁸ Књ. X, 346, 354.

⁹ Насеља IX, 381; Црногорчевић, и. д., 49.

¹⁰ Књ. IV, 253; V, 82, 151; X, 350; XV 57, 146; Упор. Насеља IX, 381; Црногорчевић, и. д., 48, 52.

¹¹ Књ. V, 82; X, 434.

вића.¹² Ту, у најужњем делу Кртољског Залива, налазиле су се и солане.¹³ Један део солана налазио се на територији која је припадала Богдашићима,¹⁴ а други у њеном продужетку, у пределу званом *Бобовишта*, где су сељаци из Богдашића такође имали понеко соно поље,¹⁵ а уз њих и своје терене, од којих се један звао *Грудица*.¹⁶ Изнад Бобовишта налазио се и крај *Китунице* кроз који је пролазио канал са соланама (Canale salinarum) и поток „Gradiesniča“; и ту су се, уз саме солане, налазили поседи Богдашића.¹⁷ С једне стране Китунице налазила се „*Главица Божићковића*“, док се с друге стране пружао *Сенокошт Богдашића*,¹⁸ за који документи такође кажу да се налази „у дистрикту Котора“. У подручју солана имали су Богдашићи поседе и на локалитету *Камен Мост*,¹⁹ познат у новије време по кули коју је у XVI веку био подигао турски кадија.²⁰

Богдашићи су имали више поседа испод Кавча „у пределу Конине“ (in contrata Conini) као и под самим Конином,²¹ од којих се један гранично с *Храсијом Главицом*. Поједина имања налазила су им се у *Ка-зесију* код Кавча, месту које се, према документима, такође налази „in piano Cathari“,²² а исто тако и у самом Кавчу,²³ затим „код Почула“ (ad Počuolum — данас Почули)²⁴ и на локалитетима *Жельково*, где су се налазили и поседи опатије св. Ђорђа,²⁵ *Крестац* (Crestac),²⁶ *Миришића*,²⁷ и *Милино поље*.²⁸ Неке су им њиве лежале под *Свњаревим Брдом*, ваљда на месту где је доцније настала Друшковина (по презимену Марина Друшка).²⁹

¹² Насеља IX, 380.

¹³ „Између Брдског Рта према Превлаци и бријега Врањокупа до Под-Мјесец протежу се рибница, некад дијелом својина превлачка, а по нише Лужине и Мочваре — од Каменог Моста ка Сланци до Главица испод Брдишта — лијепо, вјешто обрађено и врло равно поље — Солила“. Црногорчевић, н. д., 56—57.

¹⁴ „in territorio Bogdasichiorum“. Књ. VI, 918.

¹⁵ Књ. VI, 136; X, 40.

¹⁶ Књ. XII, 389.

¹⁷ CXLIX, 253. То је притока Широке Ријеке, Црногорчевић, н. д., 63.

¹⁸ Књ. X, 467; CXLIX, 240; VI, 485 (Xienochos).

¹⁹ Књ. IV, 253; V, 147.

²⁰ Насеља IX, 382; Црногорчевић, н. д., 57.

²¹ Књ. X, 232, 69.

²² Књ. V, 151; X, 159 (In Cavatio in Casestre); CXLIX, 163.

²³ „In Cavatio subtus Gradec“, CXLIX, 220, 63.

²⁴ Књ. X, 299. Место је убележено у специј. карту аустријског Војно-географског института 1:75.000.

²⁵ Књ. XII, 341. Жельково помиње Црногорчевић н. д., 65, у продужетку линије Превлака — Думидран.

²⁶ Књ. X, 875. Очигледно се не ради о превоју Крестац према Ластви, јер у документу стоји да се налази „in piano Cathari“.

²⁷ Књ. XIV, 260.

²⁸ Књ. XIV, 532.

²⁹а Књ. VI, 717; Упор. Црногорчевић, н. д., 65.

У клисуре коју прави Градацчица, на стрмим западним падинама које су се, као и данас, звале Дуге Богдашићи су имали земљишта, винограде и шумарске.²⁹ Ту су већ продирали и поседи сељака из Мрчевца. Али, и Богдашићи су у њиховом селу, изнад и испод њега имали терене и винограде, од којих се неки наводе као „баштине“, а и као закуп сељака из Мрчевца. Њихов *Сенокош* налазио се у Мрчевцу међу поседима Пераштана и опатије св. Ђорђа.³⁰ За неке терене Богдашића зна се да су се налазили под Грацом (*sub Gradec*), где је кућа богдашићког попа имала и млин. За тај крај већ се каже да лежи „у Богдашићима“ (*in Bogdassichiis*).³¹ Појединачне поседе Богдашићи су имали изнад данашњег Тивта и Ластве. Земљиште „Митишио Berdo“ изнад Црног Плата (данашњег Тивта) било је до 1431 год. у рукама Михачевића из Богдашића. Богдашићима је тада припадао и брег на који су властелици из истог села истеривали стоку на пашу и где су секли дрва за кућне потребе.³² Михачевићи су имали и кестенову шуму у Јакљу („*in Jacheldo*“), локалитету који данас припада Доњој Ластви,³³ као њене границе наводи се поток „Chalač“ и врх „Sedalač“.

Било је њихових расутих поседа и у Пасиглави на локалитетима *Локва*, *Дубрава*; као топоними њихових граница наводе се *Брг Св. Илије*, *Брг Радича Милојевића*³⁴ и *Хрид Курило*.³⁵ Помиње се њихова земља и на *Љесковицу*³⁶ који се назива „*contrata*“. Тај Љесковац, где се као граница једног имања јавља такође *Локва*, сматра се данас делом самих Богдашића.³⁷ За неколико терена како из Пасиглаве тако и са Љесковаца каже се у једном документу да су само делови територије браће Миомановића која лежи „у *Совљаку*“ („*quinq[ue] petias eorum territorii positi in Soviach*“). И Ратко Радовић имао је комад земље и винограда у *Совљаку*, на самој граници Дубраве Михачевића.³⁸ *Совљак* је вероватно био неки шири топоним за већи део брда изнад Богдашића и Пасиглаве. Он је у XV веку навођен и за ближче означавање другог једног терена који је био у поседу Богдашића: „*Geliciisse penes Soviach*“.³⁹ У овој испреплетености месних назива на граници Горњих Богдашића тешко је, на основу сачуваних вести, тачно одредити њихове међе у XV веку. Извесне разлике морале су тада постојати и у

²⁹ Књ. XII, 351.

³⁰ Књ. V, 106; VI, 689; X, 373; XII, 85; 363; XV, 248, 654.

³¹ Књ. VI, 140; XII, 217.

³² Књ. V, 83; VIII, 129—144.

³³ Књ. X, 101; Упор. *Stjerćević, Lastva*, 4.

³⁴ Књ. X, 601; XV, 196. Св. Илија је врх изнад Пасиглаве, *Stjerćević*, В. д., 21.

³⁵ Није јасно да ли с њом има неке везе Хрид чији врх помиње један документ у самом Богдашићу — „*sacumen Chridi*“, Књ. XV, 123.

³⁶ Књ. VI, 761; XV, 196.

³⁷ „На врху горе богдашиће, на Љесковицу, јесу развале прастарих цркава“ св. Петке и св. Илије“. Црногорчевић, и. д., 70. И за Накићеновића је Љесковац само локалитет у Богдашићу, Насеља IX, 413.

³⁸ Књ. XV, 196; XII, 377.

³⁹ Књ. VI, 270; XIV, 588.

граници према данашњем селу Горња Ластва. Њено најистуреније насеље према Богдашићу и Пасиглаву данас се зове *Горње Воде*.⁴⁰ За тај исти локалитет сматрала је которска канцеларија у XVI веку да припада Пасиглави.⁴¹ У XV веку, међутим, *Горња Вода* помиње се као територија коју поседују сељаци из Богдашића и која лежи у самим Богдашићима („...territorii... vocati Gorgnauoda positi in Bogdasichis“).⁴² Да ли је терен мењајући сопственика мењао и атар? То би било вероватније од необавештености каторске канцеларије. Богдашићи су, на крају, имали земљишта и у самој Ластви.⁴³

У сачуваним уговорима о продaji земље увек се налазе тачни подаци о њеним границама и цени, али, како се границе одређују на већином околним поседа и локалитета, не може се утврдити стварна површина продате земље. Најчешће се наводи да се продаје „terrenum“, из чега се не види да ли је он већ употребљен за неку културу. Само се понекад наводи да се ради о њиви на којој се нешто сеје. У том случају, површина је одређена количином жита потребног за семе, а она је изражена у старима. Тако је овде стар, као у Србији кабал или мат, био не само мера за жито већ и за површину земље која се њим може засејати.⁴⁴ Тај се стар разликовао од градског, пошто се у понеком уговору каже да се он рачуна „ad mensuram qua utuntur vlastacii“.⁴⁵ Када је на продаваном земљишту био засађен виноград, површина му је увек одређивана квадрањолима.⁴⁶ Понекад је продаван брег,⁴⁷ терен засађен кестеновима⁴⁸ или гај⁴⁹. Ако се узме да је сејано и знатно више жита но што показује сразмер између засејаних и обичних терена изложених продаји, оно ипак није могло покрити основне потребе становништва упркос његовој малобројности.

Поједини сељаци из Богдашића били су сопственици и извесног броја солана. Оне су се налазиле у Кртолском Заливу, јужно од Превлаке, и биле су стално подељене између више господара. Иако је Млечанима било познато да је знатан њихов део изградио сам митрополит и сељаци метохије за свој рачун, они су у преговорима с Ђурђем Бранковићем 1425 год. обавештавали своје преговараче о свом крајњем циљу да једног дана постану господари свих солана, попуштајући само привремено да би се избегли непотребни сукоби. Тада су постојале 143 солане: поред 34 које су раније припадале Балшићима, 24 су биле

⁴⁰ Б р. Ко ји h, и. д., 181.

⁴¹ Књ. XXXII, 941; упор. Stjepčević, Lastva, 8.

⁴² Књ. XV, 709.

⁴³ Књ. CXLIX, 220; XIV, 271.

⁴⁴ „medietatem terreni seminature steriorum sex frumenti“, Књ. X, 164; CXLIX, 166; XV, 123, 126.

⁴⁵ Књ. XV, 123, 126.

⁴⁶ „vinea quadragnolorum unius cum dimidio“, Књ. X, 367; 373; XII, 351; 377; 393.

⁴⁷ Књ. VIII, 129—144.

⁴⁸ Књ. X, 101.

⁴⁹ Књ. XII, 351.

у рукама митрополита, 27 су биле посед Луштичана, 10 Црнојевића, 32 Которана, 4 Рајка Монете и још 12 друге тројице властеле.⁵⁰ Уговором у Вучитрну од 1426 год. солане Балшића припадле су деспоту.⁵¹ Оне су му признате и уговором у Смедереву од 1435 год., јер му је дозвољено да довози у Будву „со са својих солана и са солана својих поданика које се налазе код каторских“.⁵² Број солана се временом мењао, али су Которани држали своје солане и у доба када тај крај није био у њиховој политичкој власти; Црнојевићи су опет задржали своје и кад је њим завладала каторска општина.

И превлачко властелинство је задржало своје солане вероватно до пропasti, јер се оне помињу 1439 и 1442 год.⁵³ Али их је митрополит још раније, када је метохија почела да пропада, уступао другоме. Вучитрнски уговор признао је Рајку Монсти четири солане „segundo la forma dela so concession al dicto Raicho facta per el metropoliti et per lo capitulo dela giexia“.⁵⁴

Од тридесетих година помињу се солане и у поседу Богданшића. Како их млетачко упутство из 1425 год. не наводи међу држаоцима солана, изгледа да их раније нису ни имали. Поједини сељаци из Богданшића добили су солане или терене подесне за њихово изграђивање од митрополита. Јер, када је 1443 год. Стефан Божићковић узео на зајам 23 перпера од браће Богданшића из Мрчевца, дао им је у залог део својих солана „salvo iure ecclesie“, с тим да и даље на њима ради и даје половину прихода повериоцима.⁵⁵

Солане Богданшића више се пута наводе у каторским и млетачким документима, али се увек не види ко их је држао. Уз већ поменутог Стефана Божићковића наилазимо само на имена Радослава Ратковића, капетана у Богданшићу, Богића Брајковића, Радослава Поповића, браће Михачевића и попа Ратка;⁵⁶ они, природно, нису били једини држаоци солана. Радослав Ратковић узео је 1437 год. под сталан закуп један терен у „Солиоцком Пољу“ од каторске властеле Никше и Трипчета, синова Мангоција де Пасквалибус, с тим да вади со а њима сваке године о св. Михаилу преда шест врећа соли („sachos sex salis ad mensuram magnam“).⁵⁷ Он се исте године удржио с каторским службеником Дабиживом Триповићем; уступио му је пола свог терена као и оног који је узео под закуп од каторске властеле; споразумели су се да ће заједно подићи солане (што значи да је Дабижив уложио нека новчана или материјална средства) и продавати со „in camera dominationis“;

⁵⁰ Ј. Шафарик, *Monumenta historica Serbica Archivii Veneti II*, Гласник XIII, 1861, 235, 236.

⁵¹ Listine IX, 11.

⁵² Listine IX, 82.

⁵³ „...supra salinas metropoliti“, Књ. VI, 788; „in contrata salinarum metropoliti“, Књ. VII, 360.

⁵⁴ Listine IX, 11.

⁵⁵ Књ. X, 40.

⁵⁶ Књ. VI, 223, 918; X, 311; CXLIX, 253.

⁵⁷ Књ. VI, 170.

произведена со делила би се међу њима на равне делове, а свака би страна пре продаје била дужна да своју количину понуди другој страни по цени по којој би се со и иначе продаја.⁵⁸ Тешко је рећи да ли је до овог удруживавања дошло зато што су Ратковићи била потребна средства или зато да би, уз помоћ каторског службеника, избегао многе сметње у послу. Никша де Пасквалибус продао је 1445 год. свој удео у тим соланама Николи Палташићу,⁵⁹ који је многим куповинама настојао да заокружжи своје поседе у том крају.

Расути поседи Богдашића и, нарочито, њихово мноштво у самој Жупи стечени су несумњиво у другој половини XIV и првих деценија XV века. Поједине терене куповали су од сељака из околних села и доције, али су они значили само слабу накнаду за оно што су сами већ продавали Которанима. Раније су ишли у прилог њиховом ширењу ратови као и пропадање манастирског властелинства. Которани ће их доције оптуживати у Млецима да су приграбили себи „земљишта, винограде и поседе који припадају црквама“.⁶⁰ Те су изјаве, додуше, потицале из времена оптре борбе каторске дијецезе и млетачке власти за истребљење православља с подручја већ уништене метохије и пријеључење њених поседа мензи католичког бискупа у Котору. Али је ипак тачно да су они у периоду свог снажења од уживаљаца постали сопственици црквене земље.

У већини случајева, Богдашићи су долазили до земље уз сагласност зетског епископа или митрополита за услуге учињене цркви у годинама које су за њу биле најкритичније. Тим нису искључене ни појединачне појаве насиљног поседања земље, нарочито у годинама рата и непосредно после њега. За то би говорила и тужба коју је 1431 год. подигао монах Роман против Миомана и Божићка Богдашића и њихових сећака. Његов је отац, наводно, зато што је служио цркви св. Михаила као мирски свештеник, добио „у баштину“ више од тридесет стара обрадиве земље код Каменог Моста и у Ђелилима. Ту су земљу, за оца и њега, обрађивала два сељака, један из Луштице а други из Црног Плата. Наведени Богдашићи покушали су одмах у почетку да му отму земљу, али се он обратио Ђурашевићима (Црнојевићима) „који су тада управљали црквеним добрима“. На основу испитивања сведока, ови су му признали посед. Но, само покретање овог спора 1431 год. доказује да су се оптужени Богдашићи после поново дограбили те земље. А на неколико дана пре рочишта изјавили су Роману у лођи каторске канцеларије: „Не бисмо ти ми отели та земљишта због нечег другог већ зато што си се замонашио и ниси хтео да останеш на Превлаци и да се оженеш“. Оптужени Богдашићи изјављивали су на суду да су ту земљу уживали њихови очеви и дедови и да им посед нико није оспоравао. Романови су сведоци, међутим, потврдили тачност његове тужбе.⁶¹ Није искључено да је било и других сличних посту-

⁵⁸ Књ. VI, 223.

⁵⁹ Књ. CXLIX, 341.

⁶⁰ Farlati, *Illyricum sacrum*, VI, 467.

⁶¹ Књ. IV, 253—256.

пака којима су Богдашићи дошли до земље, а коју доцније нико није могао да им оспори. Чињеница је да су они у Жупи, која претставља срце метохије, у доба када су пали под каторску власт имали много-бройне поседе.

Которани су у више наврата истицали да они имају право на поседе метохије, па према томе и на терене који су били у рукама Богдашића. За узимање и поделу те земље требало је добити сагласност Млетака и доказати да сељаци у чијим се рукама затекла та земља нису сопственици већ само „посадници“ или „влаштаци“. Општи млетачки став није им омогућио да своје тежње остваре онако како су желели.

V

Када су Которани крајем XIV века привремено загосподарили метохијом св. Михаила, поделили су њену земљу својој властели и грађанима. Због оскудице података не може се знати да ли је, за свега неколико година каторске власти у том крају, подела земље била извршена до краја. У сваком случају, била је без икаквог значаја када је Балша III, почетком XV века, ослободио подручје превлачког манастира. Али су зато Которани, за време привременог млетачког поседања метохије 1420 год., тражили већ следеће године од својих нових господара овлашћење „che le dicte ville et terreni e saline nui vostri servidori le partemo per muodo, che zaschun cognosa la soa parte, como avanti fo“¹. Тада су већ у Млещима биле оверене тобожње повеље српских владара, према којима је метохија била потпуно уступљена граду под истим условима као и Грбаљ, где је земља већ била давно подељена а становници сврстани у ред „влаштака“ или „посадника“. Али, Млечани су ипак захтевали да се тачно утврди шта коме припада и полагали право само на непосредне поседе каторске општине. Которани су се жалили како су у Лупитини затекли врло сложене земљишне односе. Они којима је земља била дата крајем XIV века, када је била извршена подела црквене земље, нису могли да остваре своја поседничка права. За време док је метохијом владао Балша III многи су сељаци, поставши поново господари својих терена, изнајмљивали, залагали, продавали и поклањали земљу. Неће бити чудно ако су тада те трансакције обављане и у каторској канцеларији и ако су се као уговорна страна јављали и каторски грађани којима та земља према ранијој подели није припадала, мада су у већини случајева свршаване у митрополитовој канцеларији. Которани су, наводећи да је Балша III за време своје владавине делио земљу коме је хтео, желели да изиђу из те збрке, тврдећи у Млещима како „ти сељаци не могу продавати ни поклањати наша земљишта никоме; а исправе састављене од митрополита на сличан начин немају никакве вредности“.² Млечани овајко мутно решење нису тада прихватили, а оно је ускоро остало без значаја, пошто је подручје с толико спорова у земљишним односима поново било изгубљено.

¹ Listine VIII, 91.

² Listine VIII, 96.

Которани су и доцније, када су им се села метохије тражећи млетачку заштиту пред опасношћу од Црнојевића предала и када су, на крају, њима коначно завладали, на сваки начин хтели да њихово становништво претворе у своје „влаштаке“, а самим тим дођу у могућност да узму њихову земљу и поделе је између себе, проглашујући за њеног сопственика саму општину.

О положају „влаштака“ или „посадника“³ у селима которског дистрикта доста је расправљано.⁴ Овде није потребно да се улази у појединости читавог штитања, већ само да се подвуче следеће: 1) оба назива означавају у документима XIV и XV века зависног сељака чији се положај због друкчије аграрне структуре разликује од српског меропха или византиског парика, али се у суштини ипак сврстава у исту категорију зависности; 2) за наше излагање је основно да се „посадници“ или „влаштаци“ не сматрају сопственицима земље коју обрађују; господар их може и уклонити с њихове деонице, као што може уклонити и сваког другог сељака кога доведе споља и „посади“ на своју земљу да му је под извесним условима обрађује; зато су и Грбљани у свим својим бунама подвлачили да иц они чину „посадници“ већ „становници“ и да им земља припада већ „хильаду и више година“.⁵ То су изјављивали и у парницама које су водили против которске властеле.⁶

Настојање Которана да и становнике Богдашића прогласе за „влаштаке“ избија и из записника једне парнице коју је пред которским судом покренуо властелин Тригче Болица против Миомана Богдашића 6 новембра 1430 год., што значи у време када су Богдашићи, као и остала села метохије, били приморани да због притиска Црнојевића признају млетачку власт. Тригче Болица је оптуживао Миомана да је насиљно посео један његов терен у Кавчу, који је његов отац купио 1399 год., а он га, после очеве смрти, наследио 1414 год. Миоман се позивао на сведоке који су, сем једног которског грађанина, били његови сељаци и на уговор склопљен с Јованом Балбом 1428 год. У то је време Миоман држао спорну земљу, а млетачки кнез је — веровао је Миоман — примајући селу под своју власт потврдио његовим становницима слободно уживање свих поседа које су у том тренутку држали. После више рочишта суд је 1432 год. донео пресуду којом је усвојио писмене доказе и сведоке свог властелина, утврдио да се у уговору од 1428 год. не налази никаква потврда поседа Богдашићима и да су изјаве Миоманових сведока без вредности, јер су они, сем у једном случају, „villani“. Тада је аргумент Болица у току парнице стално потразао наводећи да су изјаве Миоманових сведока без вредности пошто су

³ Показано је да ова два термина у XV веку имају исто значење. Stjepović, Kotor i Grbalj, 46 и д.

⁴ Stjepović, и. д., 36—48; Ил. Синдик, и. д., 53—56. Тамо је наведена и старија литература.

⁵ Stjepović, и. д., 67.

⁶ „...respondemmo che li homeni de Zupa non sono posadnici salvo habitatori li qual sono stadi sempre habitatori de Zupa e quel statuto non ha a far niente sopra questo facto perche non son vlastaci i qual sono sottomessi a questo statuto“. Књ. IV, 50—51.

они „влаштаци“.⁷ Тако је на Миоманове сведоке примењен члан 135 Которског статута „De testimonio Possanicorum non acceptando“, којим се посадницима ускраћује право да сведоче у земљишним споровима.⁸

Све доцније покушаје Которана да сељацима метохије наметну статус „влаштака“ с циљем да се докопају њихове земље Млечани су одбијали заузимајући став да терене треба да задрже они „qui in illis ius habent“.⁹ Деоба земље каква је некада била спроведена у Грбљу није дозвољена. Млечани су овакво решење сматрали целисходијим пошто су осећали да би свако друго унело још више нерасположења међу сељаке тог подручја на коме су морали да угушују неколико узастопних сељачких буна. Стари аграрни односи под млетачким утицајем и иначе су замењивани уговорним односом (ливел) мањом вечитог закупа и у самом Грбљу,¹⁰ тако да је наметање старог аграрног режима и претварање сељака у „влаштаке“ по селима у којима је власт каторске општине коначно утврђена тек средином XV века, постало беспредметно.

Становници Богдашића, као и осталих села некадашње метохије, остали су слободни сељаци. Которани су их могли принудити да им уступе жељену земљу једино економским притиском. Од 1430 год. сачуван нам је читав низ уговора између сељака из Богдашића и Которана о продаји земљишта. Али, сељаци су те уговоре склапали као пуни сопственици земље коју су продавали. Зато се у тим уговорима редовно наводи да је они продају „iure proprio“ и да је терен „franchum et liberum“; понекад се додаје да се земља продаје за вечно времена (*in perpetuum*)¹¹ или се подвлачи да купац може њом слободно располагати.¹² Понекде је формула проширења: „cum omnibus suis iuribus, confinibus et pertinentiis“,¹³ или се прецизира да је терен слободан „ab omni angario et servitute“.¹⁴ У свим тим случајевима сељаци из Богдашића продавали су земљу која је била њихова сопственост и коју су сами обрађивали. Наилази се и на подatak о продаји поједињих терена које њихови сопственици нису сами обрађивали већ их уступали другоме. Браћа Ратковићи продали су један свој виноград у Mrчевцу на коме је живео и радио неки Богдан Братановић плаћајући им за државаје земље одређене дажбине; браћа узвари ту нису ни продавала земљу, јер је Братановић на њој и даље остајао да живи, већ само своја права на њу: „omnia sua iura, actiones et rationes et tam de decimis quam alia quacumque causa“.¹⁵ Порекло и карактер продатог поседа по пра-

⁷ Књ. IV, 37—46.

⁸ St. Cath., 82.

⁹ Сремошник, и. д., 153.

¹⁰ Stjepčević, Kotor i Grbalj, 58—59.

¹¹ Књ. V, 151, X, 233; 466—467; 601.

¹² Књ. V, 83; XI 489.

¹³ Књ. XV, 148.

¹⁴ Књ. XV 594. У једном случају продаје се терен „iure proprio salvo angario seu livello“, Књ. XV, 288.

¹⁵ Књ. V, 106.

вилу се не наводи; само се у једном случају каже да је реч о продаји баштинске земље (*terrenum patrimoniale*).¹⁶

У сачуваној грађи не налази се често на податке да су сами Богдашићи држали туђу земљу. Опат св. Борђа изнајмио је 1439 год. „in regretum“ земљу Жельково четворици сељака, од којих је један био из Богдашића. Обавеза која је теретила његову кућу износила је годишње 6 перпера, три поклона и два дана работе.¹⁷ Поп Милоје и Брајко Радовић узели су 1452 год. у подзакуп половину „брда Врмца“, вероватно онај простор који је брдо захватало изнад атара самих Богдашића. Брдо је било својина каторског бискупа који га је давао појединцима у закуп на одређено време и уз тачно утврђене обавезе.¹⁸ У време када су поп Милоје и Брајко Радовић узели у подзакуп пола брда, његов је непосредни закупац био српски канцелар у Котору Стефан Калођурђевић коме су се ова двојица обавезала на пет стара жита и два поклона годишње.^{19a} Ипак се може са сигурношћу претпоставити да су сељаци из Богдашића узимали у вечит или привремен закуп и друге земље каторских грађана који су у њиховом атару стицали све више поседа, а сами нису ишли да их обрађују.

Ако се узме да су највише земље продавали они сељаци из Богдашића коју су је највише имали, сачувани подаци указују да су најбогатије породице биле one чије је чланове сеоски збор бирао за своје претставнике и које су биле у блијеку или даљем међусобном сродству. За њих се може поуздано тврдити да потичу од оснивача овог брдског братства Богдаше, чији су први потомци дали име селу.

При склапању уговора с млетачким кнезом у Котору Богдашићи су претстављали 1428 год. Божинко Богдашић, Радослав Ратковић, Раде Поповић и Миоман Прибојевић.¹⁹ За продају свих богдашићских поседа код Конина 1443 год. сеоски збор је одредио за своје претставнике свог капитана Радослава Ратковића, три Божинкова сина Радивоја, Ђурашина и Митрацина Божинкова, Миомановог сина Ђурацина Миоманова, затим браћу Радослава Ратковића Вукосава и Милоја и, на kraју, Мирка Десиновића, Богету, Грубача и Аладина Михачевића и Радована Брајковића.^{19a} Попшто су раније документи ретки, никад се не сусреће Мирков отац Десин као ни Богетин, Грубачев и Аладинов отац Михач. Радованов отац Брајко Миочевић познат је као сведок Миоманов из парнице с Триччетом Болицом.²⁰ Чланови ових породица, као и оних мање истакнутијих продавали су своја земљишта и појединачно и заједнички, онако како су их поседовали. Заједничко поседовање открива њихове сродничке везе и поставља извесна питања везана за склоног брдског братственичког друштва.

¹⁶ Књ. VI, 689.

¹⁷ Књ. VI, 690. Упор. Stjepčević, n. d., 35.

¹⁸ 1431 год. узео га је под закуп један сељак из Левања. Књ. V, 236.

^{19a} Књ. CXLIX, 926.

¹⁹ Књ. IV, 45.

^{19a} Књ. X, 233.

²⁰ Књ. IV, 39.

Браћа Ратковићи најпре су располагала земљом заједнички а затим појединачно (1439). Њихове продаје нису честе и оне не откривају везе те породице са осталима. Само је у једном случају Милоје Ратковић продао земљу коју је поседовао заједно с Дабијиковом Степојевићем, који се иначе не сусреће у документима.²¹ Тај податак не омогућује њихово повезивање с неком другом породицом; Дабијик Степојевић могао је представљати неку рођачку везу по мајци или уопште по женској линији. Имања која су продавали налазила су се у Ђелилима, Китуници, Мрчевицу, а затим испод и изнад Мрчевица.

Михачевића је било више браће: поред Богете (Богића), Грубача и Аладипа сусрећу се и Радич, Ђурашин, Божић и Радослав. Сем у једном случају када Радослав сам продаје земљу (1475),²² они је отуђују као заједнички посед било четворице било петорице браће.²³ После Грубачеве смрти, једним тереном заједнички располажу Аладин и Радослав са својим нећаком, Грубачевим сином, Дабишом Грубачевићем.²⁴ Тридесетих година као продавци земље Михачевића јављали су се у једном случају Богета и Грубач с Миоманом Прибојевићем, у другом случају Грубач с Миоманом (који се овде наводи као Дапичић; несталност презимена није усамљена појава пошто се оно редовно изводи од очевог, а понекад од дедовог имена), затим с Мирком Деси новићем и Андријом Новаковићем, у трећем случају с Миоманом Прибојевићем, а у четвртом с Миомановим сином Ђурашином Миомановићем.²⁵ Наведени сувлачиши били су по некој линији сродници Михачевића. За Миомановиће се изричito каже да су њихова браћа од стрица (*primi consobrini*).²⁶ Њихови поседи понегде су и граничили с Миомановићевима (например у Совљаку).²⁷ А они су се иначе налазили на свим странама, не само у Богдашићу, већ и у Совљаку и Пасиглави, у Јакљу, изнад Црног Плата, у близини Луштице и код солана. У Совљаку се чак један локалитет звао Дубрава Михачевића.²⁸

Браћа Миомановић, Ђурашин (или Ђураш), Вукосав, Богдаша и Милорад продавали су земљу појединачно,²⁹ у два случаја заједно (без брата Вукосава који у време продаје, 1473 и 1474 год., вероватно више није био у животу)³⁰, а у једном, знатно ранијем, из 1439 год., само два брата Ђурашин и Вукосав.³¹ Приликом најраније забележене продаје јављао се само Ђурашин (важда је 1435 год. једино он међу браћом био пунолетан), али заједно с најближим рођацима Богетом и

²¹ Књ. V, 106, 82; VI, 689, 889, 994—995, X, 350.

²² Књ. XV, 416.

²³ Књ. X, 101, 601; CXLIX, 220, 222.

²⁴ Књ. XV, 55.

²⁵ Књ. V, 83, 147, 151; XIV, 313.

²⁶ Књ. V, 56. Упор. књ. XV, 269.

²⁷ Књ. VII, 270; XV, 196.

²⁸ Књ. XII, 377.

²⁹ Књ. VI, 270, 247; XIV, 588; XV, 269.

³⁰ Књ. XV, 146, 196.

³¹ Књ. VI, 761—762.

Аладином Михачевићем.³² Блиско сродство омогућило је Богети Миомановићу да поништи једну продају браће Михачевића и да се сам појави као купац с пречим правом.³³ Још док им је отац Миоман био жив, сам је продао земљу коју је заједнички поседовао с Богетом и Аладином Михачевићем.³⁴ Сем у Богданићу, поседи су им се налазили у Јесковцу и Совљаку, затим у Ђелилима, Брдима и Казестру.

Већ је наведен случај када се као сувласник земље Миомана и Михачевића јавља, уз Мирка Десиновића, и Андрија Новаковић. Он је 1439 год. још једном продао земљу коју је поседовао заједно с Мирком Десиновићем (који се овде погрешно назади као Симовић) и Радивојем Божићковићем.³⁵ Нека је имања сам продао, као и његов брат Добрије³⁶, али је с братом у исто време имао и неподељене земље коју је 1443 год. продао заједно с њим, а непосредно после тога с његовим сином, својим нећаком Димитријем Добријевићем.³⁷ Год. 1473 помињу се Андријини синови Вучко и Оливер Андријић.³⁸ Поседи ове породице били су у Брдима (Гњилишта), у пределу солана (Камен Мост), у Мириштима, под Жуковим Брдом, на Свињаревом Брду и у Сенокопшу.

Андрија Новаковић, рођак Миомановића и Михачевића, јавља се у једном случају, можда и по женској линији, као сувласник Радивоја Божићковића. Друге породичне везе ове велике и моћне породице могу се извести из заједничког поседовања једног земљишта код солана с Мирком Десиновићем;³⁹ Богић Богданић био је њихов стриц (*barbanus*),⁴⁰ али се његови потомци не могу са сигурношћу открити у сачуваним вестима. Иначе су браћа Божићковићи прдавала земљу било појединачно, било у некој заједничкој комбинацији. Најпре се јављају Митрашин (или Димитрије), Стефан и Радивоје, а онда, уз њих, 1443 и 1445 год., и четврти брат Ђурашин као заједнички сопственици. У исто време једино је Митрашин сам продао земљу (1443).⁴¹ Доцније, шездесетих и седамдесетих година, појединачно су њом располагали Радивоје и Ђурашин.⁴² Год. 1459, вероватно после Стефанове смрти, јавља се као Ђурашинов сувласник Стефанов син Групко-Грубач Стефановић, а три године доцније још и Томаш Стефановић као заједнички поседници земље са стричевима Ђурашином и Радивојем.⁴³ Исте, 1463 год. прдавали су Грубач и Томаш Стефа-

³² Књ. XIV, 313.

³³ Књ. XV, 55—56.

³⁴ Књ. V, 83.

³⁵ Књ. VI, 717.

³⁶ Књ. XIV, 532; X, 346; VI, 485.

³⁷ Књ. X, 346, 354, 434.

³⁸ Књ. XV, 57.

³⁹ Књ. X, 466; CXLIX, 240.

⁴⁰ Књ. XIV, 341, 485.

⁴¹ Књ. VI, 140; CXLIX, 163.

⁴² Књ. XII, 341; XV, 208; XII, 363.

⁴³ Књ. XI, 489; XII, 389.

новићи и деоницу коју нису делили са стричевима.⁴⁴ И Грубач је одвојено продао земљишта која је сам поседовао.⁴⁵ Ђурашин није имао сина. Год. 1477 помиње се као његов наследник четрнаестогодишњи унук Никола, син Ђурашиновог зета Милата Рајковића.⁴⁶ Имања Божићковића и њихових наследника налазила су се у самом Богдашићу, под Грацом, у Казестру, Мрчевцу, на Свињаревом Брду, у Желькову и, нарочито, у подручју солана, где је постојала и Главница Божићковића.⁴⁷

Породичне везе Мирка Десиновића с Миомановићима, Михаљевићима и Божићковићима већ су наведене. После њега помиње се његов син Брајан и, уз границе туђих земљишта у пределу солана, поседи Мирковића.⁴⁸

За њихове сродничке везе са осталим породицама не налази се у сачуваним вестима никаква потврда. Не зна се да ли се за њих могу везати потомци Раде Поповића који је 1428 год. био међу четворицом сеоских претставника. Не могу се тачно утврдити ни његови потомци, пошто изгледа да се и његови синови јављају час с презименом Поповић час с презименом Радовић (по очевом имени). Као Поповићи јављају се и синови доцнијих свештеника у Богдашићу, од којих по имени зnamо попа Ратка Рајковића (1437) и попа Милоја, сина попа Николе (1452).⁴⁹ Синови Раде Поповића били су Ратко, Радослав и Радич. Прва двојица продајала су најпре заједничку земљу, затим су је продајали Ратко и Радич и, на крају, сваки своје одвојено имање.⁵⁰ Радослављев син Ђурађ самостално је располагао земљом 1473 год.⁵¹

Може се забележити још један случај заједничког поседовања земље: седамдесетих година XV века имали су земљиште у Жупи Остоја Дејановић, браћа Вукашиновић, браћа Милојевић и Иван Николић.⁵² У осталим случајевима земља је отуђивана као сопственост појединача.

На основу података о постојању колективног поседа земље не само међу браћом већ и међу ближим, а можда и даљим сродницима не би се могао извести никакав ошти закључак о задружном животу као општерашеном облику најниже друштвене организације. Браћа или стричеви с исхјацима који су заједно поседовали неку земљу у исто време су и слободно располагали оим делом очевине који су већ били одвојили за себе. Они су чак појединачно отуђивали своје идеалне делове још исподељених поседа наводећи у уговору колика би била површина њиховог дела, изражена у старима жита потребног за њено сејање. Уједно су се обавезивали да накнаде купцу разлику уколико

⁴⁴ Кљ. XII, 351.

⁴⁵ Кљ. XV, 123, 190.

⁴⁶ Кљ. XV, 709.

⁴⁷ Кљ. CXLIX, 240.

⁴⁸ Кљ. XI, 444; XV, 174.

⁴⁹ Кљ. VI, 233; CXLIX, 926.

⁵⁰ Кљ. V, 151; XII, 393; X, 69; XV, 135, 248.

⁵¹ Кљ. XV, 126.

⁵² Кљ. XV, 174, 594.

би се приликом стварне деобе показало да је његов дес земљишта мешав од онога који је предвиђен у уговору.⁵³ Задржавање заједничког поседа било је условљено практичним разлозима: целина земљишта је задржавана, један од њих је експлоатисао, а сви они који су на њега имали право учествовали су према свом делу у приходима. Иста је пракса у том крају задржана до данас. Иако је, како изгледа, преовладавала индивидуална породица, није искључено да су се куће сродника налазиле на окупу, збижене једна уз другу, као што је то у Богданчићу и данас случај,⁵⁴ и да им је у дневном животу и привређивању много штошта било заједничко. Даље од те претпоставке тешко би било ини.

Ипак су у расподјељивању поседом постојала извесна ограничења, иста она која су до данас у пракси сачувана. Појединачац је могао да отуђи свој посед, али је најпре морао да га понуди сродницима. Било је случајева када је брат или неки даљи рођак поништавао већ извршену продају и откупљивао земљу „iure propinquitatis“. Он би, по одредбама Которског статута, плаћао исту цену по којој је земља била продата уз додатак од 15%. Тако је ранији купац добијао натраг свој новац и, уз њега, „лобит“ (*luctum*).⁵⁵ То је право поштовано, али у већини случајева рођаци се нису јављали као купци већ давали своју чину сагласност да се земља његовог најближег отуђи, у првом реду у корист Которана.

VI

Млечани нису дозволили да се сељацима некадашњег превлачког властелинства насиљно одузме земља и они претворе у властите, у котарској канцеларији су поштована сва права продаваца и купаца, али су Богданчићи ипак као поседници постепено потискивани из Жупе у своја бруда, а њихова земља доспевала је на крају у руке Которана који су својим законским одредбама и привредним системом доводили сељаке забаченог катуна на Врмицу у тежки и зависнији положај од онога у коме су се ранијих векова налазили и прави властитаци.

О разлозима који су приморали Богданчиће да, ма и продајом, напусте своју земљу, сачувани подаци не говоре. Може се само претпоставити да је на њих вршен притисак, јер се друкчије не би могла објаснити чињеница да су се 1443 год. сви Богданчићи сакупљали у збор и прихватили да сва своја земљишта под Кавчем „in concentrata Conini“ продају котарском властелину Николи Палташићу, за 150 перпера.¹ Сем тога, у додиру и под непосредним утицајем развијеног градског средишта које је сада могло да им наметне свој привредни режим Богданчићи су сиромашили и били приморани да у Котору траже поверионце. Продаја земље често је била везана са добијањем зајма или је само претстављала један облик његовог враћања. То потврђује и чи-

⁵³ Књ. XII, 389.

⁵⁴ Б р. Ко џић, и. д., 183—184.

⁵⁵ Књ. XV, 55, 56, 57—58.

¹ Књ. X, 232—233.

њеница да се као купци јављају понекад иста лица која су нам позната као повериоци сељака из Богдашића. Све ове појаве водиле су сиромашењу већине припадника овог планинског катуна. Када се упореди количина земље коју су Богдашићи у току XV века купили са оним што су распродали, види се да се ту радило о готово беззначајним вредностима. Продају знатних површина земље, јединог извора њиховог богатства, ма колико решавала њихове тренутне привредне тешкоће, морала их је водити у све већу беду. Када се размотре уговори о продаји земље, ово тврђење постаје очигледно.

Тридесетих и четрдесетих година XV века сељаци из Богдашића мањом су продавали земљу у Жуши и своје расуте поседе по околним селима. Забележена је једино продаја малог терена у самим Богдашићима двојици ковача из Ластве за пет перпера као и продаја једног терена с кућом у којој је сам продавац становao једном которском властелину за 40 перпера.² Од средине XV века, уз преостала земљишта ван сеоског атара, продавани су врло често и терени у самим Богдашићима, виногради и засејане површине. Продавани су не само которској властелини већ и богатијим сељацима из Пасиглаве (нарочито Младену Петру Толчићу), или из Црног Плата као и другим братственицима из самих Богдашића.³ Те унутрашње продаје имале су понекад за циљ поравњања и заокруживања стarih поседа, али су исто тако наговештавале и осетније раслојавање међу припадницима истог катуна.

Поред сељака из Ластве, Црног Плата, Пасиглаве, Мрчевца и Брда,⁴ земљу су од Богдашића куповала у првом реду которска властела Ловро Бућа, Марин Друшко, Микене Габро, Базилио Бизанти, Никола Болица, Михаило Паљашић, Никола Паљашић, Лука Пелегрина, Марко Брајков, Матеј Брајков, Лука Паутино, Трипче Драго, Петар Болица, Петар Наталић, Јаков Вракјен, Франо Добринов и Иван Љешковић.⁵ Међу осталим купцима било је богатијих занатлија: тројица златара странаца, од којих су неки имали поседе по читавом дистрикту, двојица ковача, двојица општинских службеника из Ескула, и два домаћа богатија грађанина, од којих је један био Дабижив Трипковић „provisionatus“.⁶

Међу многим продајама јавља се и један уговор о замени терена: которски властелин *Zonchius de Mexa* добио је од браће Божићковића

² Књ. VI, 247; X, 367.

³ Књ. XI, 489; XII, 393; XV, 123, 126, 135, 148, 190, 208, 288, 290, 642, 698, 709. Слика би била потпунија да су сачуване све архивске књиге из XV века.

⁴ Књ. XIV, 271, 588; VI, 247, 761 (из Ластве); VI, 889, XV, 698 (из Црног Плата); X, 601, 875; XII, 377; XV, 196 (из Пасиглаве); XII, 351, 363; XV, 248, 654 (из Мрчепца); VI, 994—995; XV, 416 (из Брда).

⁵ Књ. V, 106; 147, 151; XIV, 313; VI, 485; VII, 306; X, 69; X, 44, 299, 350; X, 101, VIII, 129—144; X, 232—233, 466—467, CXLIX, 240, 349; X, 346, XV, 642; X, 354; X, 367, 373; X, 434; XII, 389; XII, 393; XV, 57, 146, 148, 190; XV, 116, 123, 126, 135, 208; XV, 174, 594.

⁶ Књ. V, 151, CXLIX, 220, X, 159, CXLIX, 163, X, 55, 269; VIII, 48; XII, 85; VI, 689; XII, 341, V, 83, XIV, 532.

један терен „sub Gradeç“, а њима је уступио своју земљу „in Gradeç“.⁷ Овом је заменом которски властелини само хтеси да споји или приближи своје деонице, али је замена ипак претстављала потискивање Богдашића у њихов атар.

У рејим случајевима Богдашићи су отуђивали земљу поклањањем било сељацима из околних села с којима су могле да их везују и родбинске везе, било которској властелини. Разлог поклањању не наводи се увек; понегде се мотивише „захвалношћу“; само у једном случају дародавац Иван Николић из Богдашића изјављује да поклања Ивану Љешковићу из Котора свој део терена у „Которском Поль“ зато што је овај учинио неке услуге његовој мајци, жени и деци за време његовог дванаестогодишњег робовања у оковима на каталанским триремама. Али, и овде је карактеристично да се радило о поклону идеалног дела једног већег поседа који је он раније уживао са још најмање шесторицом других сељака из Богдашића, вероватно својих рођака, чије је делове Иван Љешковић још раније био купио.⁸

Много су реји случајеви када су Богдашићи куповали земљу, или права на њу, од сељака из околине или од самих Которана.⁹ Једанпут се као продавац јавља и сељак из Богдашића који је напустио своје село и настанио се у Котору.¹⁰

Из ових само делимично сачуваних података види се да је током XV века осетно смањен фонд земљишних поседа Богдашића не само у Жупи већ и у самом атару села, где се при навођењу граница појединачних терена све чешће наводе поседи Которана. Ако су сами Богдашићи узимали под закуп своје продане терене (о томе нема података али треба претпоставити да је Которанима неко радио земљу), њихове годишње дажбине за релативно кратко време исплаћивале су цену по којој је земља купљена.

Штитећи своје интересе, Которани су ограничавали и забрањивали сајење и винограда по дистрикту. За прекршај су још средином XIV века одређене тешке казне: не само сечење лозе већ и висока глуба од 50 перпера по квадрању.¹¹ Ове се мере нису могле примењивати у селима метохије док је она била под влашћу Балшића и деспота. Када

⁷ Кљ. VI, 140.

⁸ Кљ. XI, 489; XV, 248, 269, 654, 594.

⁹ Кљ. XIV, 260—261, 314; X, 164; CXLIX, 63, 166.

¹⁰ Кљ. XV, 290. Располажемо само с два податка о пресељавању сељака из Богдашића у Котор, и од та два један је исигуран. Год. 1421 помиње се један „fortarius“ коме каноник Јероним Буња називајуће „fortum ecclesie et capituli sancti Triphonis“, али, како се за њега каже да је „de Bogdasich de Passiglava“, порекло му није тачно одређено. Виши податак имамо о Васку Добријевићу који се 1459 год. оженио службаком из властелинске породице Враќен; њој је газдарница завештала мирас од 50 перпера, а њен син јој је обећао још 30 перпера. Добријевић је исте године купио од неког которског обућара кућу за 37 перпера, од које суме му је остао дужан 12 перпера. Вероватно је зато продао следеће године један терен у Мрчевцу за 30 перпера. Како је прекинуо сваку везу са својим селом, продао је 1475 год. остатак своје земље у Богдашићу Аладину Михачевићу за 15 перпера. Кљ. XI, 466, 489; XII, 85; XV, 290.

¹¹ St. Cath., 241, 247—248.

је метохија припада которској општини, добијена је од Млечана сагласност о примени стarih мера против садења нових винограда. Мера се, природно, односила и на Которане који су куповали земљу од Богдашића. У нотарске књиге уписана је почетком 1446 год. забрана једном од њих да сади нову лозу у винограду купљеном од Богдашића и захтев да сам инчуна што је засадио, јер „in dicta metochia nichil trariri potest secundum statuta Catari“. Убрзо затим издато је опште наређење да се почупају сви виногradi засадени у метохији.¹² Више од которских купаца ова је мера погађала саме сељаке из Богдашића без обзира што нису имали нити су могли имати велике површине засадене лозом. Њихово скромно привређивање и тим је било осетно скучено.

Један од њихових извора прихода биле су и солане. Али, како је продаја соли претстављала монопол которске општине, сељаци су произведене количине продавали у Котору по утврђеној цени. Новац им није одмах ни исплаћиван, па су се појединци, на рачун својих потраживања од которске благајне, задуживали код приватних поверилаца у граду или узимали од њих на кредит просо.¹³

Которани су већ четрдесетих година XV века настојали да постану искључиви сопственици свих солана, па су у том смислу и поставили захтев 1443 год. у Млецима. Али им је из Млетака одговорено да терени са соланама треба да припадају онима „који на њих имају право“. Саветовано им је да разговарају са сопственицима и да им понуде годишњу награду у висини њихових прихода од соли за уступање солана.¹⁴ Ако је општина и повела такве разговоре, они нису уродили никаквим плодом.

За време велике буне грбальских сељака којима су пришла околна села, па и Богдашићи, Которани су 1449 год. тражили од Млечана да поруше солане, јер оне привлаче околне господаре да завладају каторским крајем и потстичу сељаке који имају удела у соланама да устају против сињорије како би могли да својом солују слободно распложу а не да је продају општини по цени од шест гроша по врећи. Ово се тврђење, природно, односило и на сељаке из Богдашића. И солане су стварно биле порушене.¹⁵ У току 1458 год. Которани су тражили у Млецима дозволу за обнову солана. Објашњавали су: „...у прошлости су солане биле у рукама многих лица, као што су били деспоти, митрополити, Богдашићи, Луштичани и многи други, а сада ће доспети у руке преведре ваше сињорије“. Иако су подвлачили да се због садашњег стања трпи велика штета, попито мајстори одлазе у Нови, где раде и отварају нове солане (то су биле солане херцега Стефана), Млечани су одговарали да не сматрају за потребно да се ма шта мења.¹⁶ Сличне захтеве Млечани су одбили и 1463 год.¹⁷ И солане су за дужи

¹² Књ. VIII, 48, 68.

¹³ Књ. X, 311.

¹⁴ Статутарник, нав. д., 153—154.

¹⁵ Listine X, 6.

¹⁶ Статутарник, н. д., 183.

¹⁷ Исто дело, 191.

период остале пусте. За сељаке из Богдашића приход од соли тада је сасвим отпао.

Продаја земље само је тренутно решавала њихове финансиске тешкоће. Под притиском дневних потреба лако су падали у мреже градских поверилаца, мањом истих оних људи којима су морали да продају а понекад и поклоне своју земљу. Задужења су се кретала од 8 до 80 перпера; радило се ту или о позајмљеном новцу или дугу за наплаћену куповину тканина, проса и, најчешће, штапице. За дуг су залагали и земљу и солане. Рокови исплате били су строго утврђени. Поверилац је до исплате имао право да ужива приходе од земље; уколико му дуг до истека рока не би био исплаћен, он је могао да заложеном земљом слободно располаже или да је прода и од добијене цене наплати своје потраживање, а остатак врати дужнику.¹⁸

Једна которска властелинска породица јавља се као сувласник млинова на Грађачици испод Граца које су иначе држали свештеници из Богдашића и њихови потомци. А они су (Радослав Нововић, поп Милоје) били принуђени да и преостале своје делове и права продају за перпере сељацима из околних села.¹⁹

Подршка коју су Богдашићи пружили грбальским сељацима побуњеним против которске властеле из истих разлога који су и код њих стварали услове за отпор обећавала им је ослобођење од привредног притиска града чију су власт морали да признају. Неминовни неуспех буне оставио је последице које су њихов тежак положај учиниле још горим. Повећан им је коначно и основни намет по огњишту. Раније је он износио једну перперу. После угушивања буне млетачки кнез у Котору повећао га је у Луптици, Љесковићима и Богдашићима, уосталом као и у самој Грбальској Жупи, на један дукат годишње.²⁰

Из сачуваних извора се не види да ли су ти сељаци, сем овог основног намета на огњиште, што значи на домаћинство, плаћали нешто и на земљу. Очигледна је једино упорна борба Которана и млетачких власти да им наметну плаћање десетка католичкој цркви. А та је борба, уз привредни притисак, значила сада и систематско гоњење њихове вере и цркве за коју су као људи превлачког манастира били везани откако је село настало.

VII

Још пре настанка самог села Богдашића, његова је територија припадала превлачком властелинству, а становништво је, као и у околним селима, било православно. На напису из 1269 год. узиданом у западни зид цркве св. Петра у Богдашићу (искадашњи Градац) зетски епископ Неофит каже: „... създахъ храмъ си въ областъ с(в)е(t)(а)го

¹⁸ Књ. V, 177, 262; XIV, 185, 544; VI, 106, 736, 752; X, 40, 311, 312, 350, 388, 407; XI, 444, 489, 492; XIII, 780.

¹⁹ Књ. X, 263; XI, 163.

²⁰ Listine IX, 436: „dove pagavano prima perperi uno per fuogo a l'ano, al presente miser lo conte li conduce pagar per ziachadun fuogo ducati uno d'oro singulo anno“.

М(и)хаила“.¹ И ту је цркву навео авињонски папа Климент VI у писму намењеном цару Душану од 6 јануара 1346 год. у низу цркава које су, према извештају новог которског бискупа Сергија, ранији српски владари одузели католичкој цркви заједно с поседима.² Оно што которска дијецеза није могла да постигне док је град био у склопу српске државе као ши за време борби с Балшићима и доцнијих млетачких борби с деспотом учињено је када је подручје метохије св. Михаила коначно и непосредно потчињено которској општини и када су црква и манастир св. Михаила, средином XV века, као кула православља у Боки Которској, били порушени.³

Да ли је у први мах јурисдикција над православним црквама и селима поверена крајинском митрополиту Јовану с Крита, који је пристајао уз тренутно проглашену унију на сабору у Фиренци 1438 год., овде је без значаја, јер би то био само први корак за прикључење метохије которској дијецези и католичкој цркви. Курија је још за Каликста III (1455—1458) одредила да бившим православним црквама управља которски свештеник Антон Друшко.⁴ Каликстов наследник Пије II одредио је већ 1459 год. дубровачког каноника Марина Рашљину да сме те цркве с поседима припоји которској бискупiji.⁵ Овај је опуномоћио которског архијакона Ивана Палтапића, који је већ 1460 год., уз читав низ књига, предао бискуповој канцеларији и „*sacrum unum instrumentorum ipsius episcopatus Catharensis cum instrumento litteris sclavis scripto pro Privileach a*“⁶ (ваљда један од познатих фалсификата), да би већ следеће године извршио предају поменутих цркава прокуратору которског бискупа.⁷

Још пре коначног преузимања управе над православним црквама, которски бискуп је доводио глагољашке свештенике из Далмације да би бар употребом народног језика у цркви приближио народу латинске обреде и неосетно их везао за римску цркву. Зато је и један Италијан, которски канцелар, предвидео својим тестаментом још 1444 год. да се једна трећина добити од имовине која би се распродала после његове смрти употреби за издржавање једног свештеника који би на Тројици сваког дана морао да служи у цркви „*mores sacerdotum de Dalmatia vel Croatia in sclavonica lingua secundum ritum Latinorum*“.⁸ Такав ће се свештеник сусрести много доцније и у Богдашићима који су пружили изузетно оштар отпор свом преверавању.⁹

¹ Ђ. Божковић, *Две бокељске цркве*, посебан отисак из „Гласника Народног универзитета Боке Которске“, Нови Сад, с. д., 4. Натпис је обављављен и код Љ. Стојановића, *Стари српски збори и најбили*, I, Београд 1902, 11.

² Theiner, *Vetora monumenta Slavorum meridionalium*, I, Рим 1863, 215.

³ Stjepanović, *Prevlaka*, 39—41.

⁴ Исто дело, 40.

⁵ Исто дело, 47, 65—67. Theiner, и. д., 447.

⁶ Бискупски архив у Котору, Књ. III, f. 37.

⁷ Stjepanović, и. д., 41.

⁸ Држ. архив у Котору, Књ. CXLIX, 316.

⁹ Stjepanović, и. д., 8.

Которани су, даље, 1446 год., тражили дозволу од Млечана да протерају „*presbyteros Slavos*“, који наводно само убиру приходе с црквених поседа а занемарују бригу о душама пастве. Млечани су им поручивали да нађу најбољи начин за обраћање „схизматика“: „ипак не све одједном, већ постепено на вешти начин, да се можда не изроди нека незгода због мноштва тих схизматика“. Нису им тада одобрили да управљање имовином православних цркава повере двојици својих свештеника већ само препоручили да се од црквених прихода издржавају свештеници који ће се бринути о подељивању светих тајни „влаштацима“.¹⁰

Највећу активност показао је бискуп Бернард из млетачког градића Пјеве ди Сако, који је у Котор дошао 1453 год. Он је привео у католичанство „многе стотине“, нарочито у Богдашићима („in loco S. Petri de Gradaz“). Тамо је поставио католичког свештеника коме је поверио бригу о сељацима Богдашића и Кавча. Међутим, како се сазнаје из једног млетачког писма, тамо је живео и један „схизматички калуђер“ и настојао да врати старој вери оне који су већ били примили католичанство. Жесток је био у борби; напао је не само на католичког свештеника у селу већ и на бискупа Бернарда када је овај осмог дана по Ускрсу кренуо у визитацију и поделу кризме новим верницима. После тога дужд је наредио 1455 год. да се тај „калуђер“ претера с которске територије, а схизматици да напусте поседе, винограде и земљишта који су припадали цркви, с тим да они који буду обраћивали црквену земљу плаћају десетак. Црква св. Петра у Богдашићу као и остale православне цркве треба да се предају католичком бискупу у Котору.¹¹ Ове одредбе о одузимању земље „схизматицима“ вероватно су принудиле и Богдашиће да постепено напусте став отпора и прихвате католичанство. Међутим, догађај у Богдашићу толико је утицао на новог которског бискупа Бернарда да се одмах вратио у родно место, где је сачекао смрт, и не навраћајући више у своју дијецезу.

Православље је, нарочито у Богдашићу и Кавчу, без милости гоњено. Млетачки кнез у Котору позивао се после више од два века на неко наређење из 1451 год. да се сви „схизматици“ из та два села претерају. Како су се у међувремену неки православни сељаци поново били ту доселили, наредио је декурционима из оба села да „Србе схизматике са свог подручја отерају, искорене и избаце“. Претио је уједно и њима и свима онима који им у том послу не би помогли глобом од 50 дуката, изгнанством, затвором, окивањем на триремама и другим казнама.¹² Драстичност тих мера само открива сву општину отпора млетачкој власти и њеној верској политици.

Иван Божић

¹⁰ Fariati, *Ilyricum sacrum*, VI, 465.

¹¹ Исто дело, 466—467.

¹² Исто дело, 507.

Le village Bogdašići au moyen âge

Les documents conservés dans les Archives de Kotor nous ont permis de reconstruire le destin d'un petit village formé dans la montagne Vrmac qui s'étend à l'est de cette ville. Né sous le nom Bogdašići, d'après son fondateur Bogdaša, ce village se trouvait sur le territoire du monastère orthodoxe de Saint-Michel, siège de l'évêque puis du métropolite de la Zéta (ancienne Dioclée). Ce centre réligieux dans les Bouches de Kotor fut fondé par les bénédictins bien avant le XIIe siècle. Comme Kotor avec son district fut annexé à l'état serbe vers la fin du XIIe siècle, ce monastère devint plus tard le centre diocésain de l'église orthodoxe.

A l'époque de la naissance du village Bogdašići l'empire serbe était déjà en pleine décadence et la commune de Kotor se débattait contre les attaques incessantes des seigneurs de la Zéta, les Balšići, qui s'étaient déjà soustraits à l'autorité impériale. La seigneurie de Saint-Michel reconnaissait, pendant ces guerres locales, leur pouvoir, exception faite de quelques années à la fin du XIVe siècle, quand les Catarains réussirent à s'en emparer. Après la soumission de Kotor à la République Vénitienne (1420) et l'extinction de la maison des Balšići (1421), la lutte continua entre leurs successeurs, les despotes de la Serbie, et Venise. Le village Bogdašići, avec le territoire du monastère, passa alors, à plusieurs reprises, d'une domination à l'autre pour reconnaître enfin le pouvoir de Kotor vénitien (1452). Avant cette date, une révolte de la paysannerie, étouffée dans le sang, avait donné l'occasion à la flotte vénitienne de détruire le monastère et préparer l'annexion de ses possessions au diocèse catholique de Kotor.

A l'époque de l'empire serbe, la seigneurie de Saint-Michel jouissait d'une large autonomie, gênée parfois par les prétentions de la commune voisine qui considérait son territoire comme une partie de l'ancien district. Dans les cadres de la seigneurie, au moins pendant la première moitié du XVe siècle lorsqu'elle déclinait à cause de la guerre, le village Bogdašići avait son organisation intérieure avec un capitaine à sa tête; ses paysans se réunissaient pour prendre décision au sujet de tout problème important; ses représentants traitaient eux-mêmes avec le comte vénitien à Kotor.

Nos documents ne nous permettent pas d'avoir une idée exacte sur la condition sociale de ces paysans à l'époque où le monastère jouissait de larges priviléges impériaux. Plus tard, ils devaient à l'église une dîme pour l'exploitation de ses terrains. Mais, paraît-il, les „angaries“ devenaient de plus en plus rares; au cours du XVe siècle les paysans disposaient déjà librement de leurs lopins en vendant „terrena... franchia et libera... iure proprio“. Ménacée de toutes parts, la seigneurie ecclésiastique aurait été obligée de leur céder ses terrains en pleine propriété. En profitant de sa faiblesse, les paysans de Bogdašići devinrent les possesseurs de vastes territoires en dehors de leur village, surtout dans la „plaine“ qui constituait la partie principale du domaine ecclésiastique, puis de petits bois et d'un certain nombre de salines.

Lorsque la ville de Kotor s'était, pour la première fois, emparée de la seigneurie, ses familles patriciennes y avaient partagé les terres. En renouvelant son pouvoir sous la protection des Vénitiens, ils voulurent remettre en vigueur ce partage et déposséder les paysans en leur réservant le statut des „vlastaci“ — serfs redevables. Mais, leurs intentions se heurtèrent à la précarité de leur pouvoir et l'attitude de la République qui préconisait le principe que les terres fussent détenues par ceux „qui in illis ius habent“. Même les paysans qui se trouvaient auparavant dans la condition servile devenaient, sous l'influence vénitienne, des tenanciers libres liés à leurs patrons par un contrat (*livello*) qui leur assurait la jouissance de la terre, le plus souvent „in perpetuum“.

Le patriciat de Kotor réalisa par oppression économique ce qu'il n'avait pas réussi d'obtenir par un simple décret. La commune étendit son ancienne défense de planter la vigne sur le territoire de la seigneurie de Saint-Michel, les Vénitiens détruisirent les salines au cours de la révolte paysanne, et les habitants de Bogdašići furent obligés de résoudre leurs difficultés économiques par des emprunts de blé et d'argent. Leur insolubilité les obligeait à céder leur terre, ce que devaient faire même ceux qui ne s'endettaient pas. La plupart de leurs possessions hors du village, de même que plusieurs terrains et vignobles dans ses confins, passaient aux mains de familles riches, en général patriciennes, de Kotor.

Cette oppression économique fut suivie d'une persécution systématique de leur religion. Malgré la résistance obstinée qu'opposaient au prosélytisme de leurs nouveaux maîtres, les paysans eux-mêmes et leurs prêtres orthodoxes, le village fut assez vite converti au catholicisme. La ville de Kotor assura son pouvoir, longtemps contesté, sur cette petite agglomération perdue dans la montagne.